

**ŞEYH HÂMİD KİRİMÎ'NİN TEFSİRÜ ÂYET-İ ER-RAHMÂNU
ALE'L-ARŞİ'STEVÂ İSİMLİ RİSÂLESİ**

**Risâl of Sheikh Hâmid Kirimî Named "Tafsîru Âyah 'Al-Rahmânu
'Ala'l-'Arshi'stawâ'**

HÜSEYİN TOPAL

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İslami
İlimler Fakültesi, Kur'ânı Kerîm Okuma ve
Kıraat İlmî Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Assist. Prof., University of Ege, Birgivi Faculty
of Islamic Sciences, Department of Reading
the Qur'an and Qıraat Science, İzmir, Turkey

huseyin.topal@ege.edu.tr
orcid.org/0000-0002-6455-7313

Katkı oranı: %50

EMRAH BAŞ

Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İslâmî
İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı,
Muş, Türkiye

Res. Asst., Mus Alparslan University, Faculty
of Islamic Studies, Department of Sufism,
Mus, Turkey

e.bas@alparslan.edu.tr
orcid.org/0000-0002-5948-9352

Katkı oranı: %50

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 19 Ocak 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 28 Nisan 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2021

Doi: <https://10.14395/hid.864120>

ATIF/CITE AS:

Topal, Hüseyin; Baş, Emrah, "Şeyh Hâmid Kırımı'nın Tefsîru Âyet-i er-Rahmânu Ale'l-Arşî'stevâ İsimli
Risâlesi", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Haziran/ June 2021) 20/1: 195-232

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,
Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Risāl of Sheikh Hāmid Kırımī Named ‘Tafsīru Āyah ‘Al-Rahmānu ‘Ala’l-‘Arshi’sstawā’

Abstract

The issue of how to understand expressions such as yad, wajh, ‘arshi’sstawā, which include in the nass and attribute bodily qualities to Allah, constitutes an important discussion in the history of Islāmīc thought. Various opinions have been put forward on this subject under the heading of Khabarī attributes. While sects such as Mujassimah and Mushabbihah defend that these attributes can be considered for God as well as in creatures, theological sects have claimed that these attributes should be interpreted in accordance with the glory of God, provided that they do not contradict linguistic and rational evidence. Among those defending the second view, some argue that the above-mentioned expressions cannot be fully known, therefore they should be accepted, without interpretation and their real meaning should be left to Allah.

Interpreters emphasize how to understand the verses about Allah is established on the throne, which are considered among khabarī attributes. When looking at the works which are accepted as the main source in the tafsīr, it seems that in the aforementioned verses, the interpreters comment words “‘arsh” as the sovereignty through allegory and “‘istiwā” as the full implementation of the sovereignty. These verses attracted the attention of Şūfīs, and they interpreted these words and statements based on some spiritual signs. The risālah of Sheikh Hāmid Kırımī (d. 1185/1771 or 1215/1800), who lived in the 18th century, named Tafsīru Āyah «Al-Rahmānu ‘Ala’l-‘Arshi’sstawā» is a product of the efforts of Şūfīs and one of the important example of Şūfī Tafsīr. It seems that in his risālah, Kırımī interprets the issue of God’s establishment on the throne as God’s manifestation of the spiritual throne in the heart after the nafs and spirit are purified in the spiritual journey/sayr u şulūk, His inspirations descend, and the sālīk receives it. To attain these divine inspirations and manifestations, it is needed to reach the level of the purest soul by clearing up the spirit and purifying nafs. For this reason, the Kırımī focuses on how to ensure refinement of the spirit and purification of the nafs in a significant part of risālah. According to Kırımī, it is difficult for sālīk to reach the aforementioned level alone. Therefore, a person must attach to a sheikh, who has completed his spiritual journey/sayr u şulūk and attained higher spiritual levels then must engage in dhikr in tekke. At the end of his risālah, it is understood that Kırımī is an important Şūfī, a member of the Theoretical Sufi School formed with Ibn ‘Arabī (d. 638/1240) since, he evaluates this issue in

terms of wujud/existence levels and uses concepts such as kibrit ahmar, nuzûl-'urûc, 'aql al-maad and 'aql al-meash.

In the introduction of the study, pointing out the lexical meaning of the concepts of "istiwâ" and "arsh" and their usage in the verses, then opinions of the interpreters on this subject are included briefly. Later, based on the sources we could reach and the information contained in the copies we have, the life of Kırımı and his şüfî environment is mentioned. Afterward, the works are written by Kırımı such as Risâlah fî Hâkîz-Dhikr, and the risâlah of Kırımı titled Nuţuk Sharifs of Sheikh Hâmid Kırımı, in which his son Sheikh Hasan al-Kırımı collected his own words, were analyzed in terms of their contents. Moreover, it was discussed about the belonging of the works named Eţvâr Seb'a, Risâl of Tawhîd, Sharkh Of Yunus Emre's Couplet "I Climbed The Plum Branch" and Mirkât al-ma'rifa, which are attributed to Kırımı in various sources. A special section opened for the risâlah of Kırımı named "Tafsîru Âyah «Al-Rahmânu 'Ala'l-'Arşî'stavâ»", which constitutes the main subject of this study. The name of the risâlah, the reason for its copying, its style, and the outward and spiritual interpretation of the verse were discussed here. Also, the copies of the risâlah in various libraries were included, and about them, detailed information was presented. In the next section of the study, after giving the first and last pages of the manuscripts of the risâlah, translation-writing is started. In the meantime, four different copies of the risâlah obtained from various libraries were compared and the closest one to the copy of the author was revealed. During the translation-writing, differences between copies are indicated in the footnote.

Keywords: Tafsîr, Sûfî Tafsîr, Hâmid Kırımı, Istiwâ, 'Arsh.

Şeyh Hâmid Kırımî'nin Tefsîru Âyet-i er-Rahmânu Ale'l-Arşî'stevâ İsimli Risâlesi

Öz

Nasslarda yer alan ve birtakım cismani vasıfları Allah'a nispet eden yed, vech, arşı istivâ gibi ifadelerin nasıl anlaşılacağı konusu İslâm düşünce tarihinde önemli tartışma konularından birini teşkil etmiştir. 'Haberî sıfatlar' başlığı altında ele alınan bu konu hakkında geçmişten günümüze çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Mücessime ve Müşebbihe gibi fırkalar bu sıfatların yaratılmışlarda olduğu gibi Allah için de düşünülebileceğini savunurken diğer mezhepler lügavî ve aklî delillere ters düşmemek şartıyla Allah'ın şanına uygun bir şekilde tevil edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise bahsi geçen ifadelerin keyfiyetinin tam olarak bilinemeyeceğini, dolayısıyla tevil edilmeksizin kabul edilmesi ve nihai olarak gerçek manalarının Allah'a bırakılması gerektiğini savunmuşlardır.

Haberî sıfatlardan sayılan 'Allah'ın arşa istivâ etmesi' ile ilgili âyetlerin nasıl anlaşılacağı konusu müfessirlerin üzerinde durduğu hususlardandır. Tefsirde temel müracaat kaynağı olarak kabul edilen eserlere bakıldığında müfessirlerin söz konusu âyetleri teşbih ve teciime düşmeden, kinaye yoluyla arşı hükümlanlık, istivâyı ise hükümlanlığın tam olarak uygulanması şeklinde yorumladıkları görülmektedir. Haberî sıfatları konu edinen âyetler mutasavvıfların da dikkatini çekmiş ve bazı işaretlere dayanarak söz konusu ifadeleri tefsir etmişlerdir. XVIII. yy.da yaşayan Şeyh Hâmid Kırımî'nin (öl. 1771/1185 ya da 1800/1215) *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşî'stevâ»* adlı risâlesi, mutasavvıfların söz konusu çabalarının bir ürünü olup önemli işârî tefsir örneklerinden birisidir. Kırımî, söz konusu risâlesinde Allah'ın arşa istiva etmesi meselesini, seyr u sülûkta nefsin ve ruhun arındırıldıktan sonra kalpte bulunan manevî arşa Cenâb-ı Hakk'ın tecelli etmesi, ilhamlarının inmesi ve sâlikin buna mazhar olması şeklinde yorumladığı görülmektedir. Bu ilhamlara ve tecellilere mazhar olmak için ruhun tasfiye ve nefsin tezkiye edilerek ruh-i sultaniyye mertebesine ulaşılması gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki Kırımî, risâlenin önemli bir bölümünde ruh tasfiyesi ve nefis tezkiyesinin nasıl sağlanacağı konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kırımî'ye göre sâlikin tek başına bahsi geçen mertebeye ulaşması zordur. Dolayısıyla seyr u sülûkunu tamamlamış ve üst makamlara ulaşmış bir şeyhe bağlanması ve tekkede zikirle meşgul olması gerekmektedir. Risâlenin sonunda konuyu varlık mertebeleri bağlamında değerlendirmesi ve kibrit-i ahmer, nüzûl-urûc, akl-ı meâd, akl- maâş gibi kavramları kullanmasından Kırımî'nin, İbnü'l-Arabî'yle (öl. 638/1240)

teşekkül eden nazârî tasavvuf ekolüne mensup önemli mutasavvıflardan birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmanın girişinde istivâ ile arş kavramlarının sözlük anlamı ve âyetlerdeki kullanımlarına işaret edildikten sonra müfessirlerin bu konu hakkındaki görüşlerine kısaca yer verilmiştir. Daha sonra ulaşabildiğimiz kaynaklardan ve elimizde bulunan nüshâlarda yer alan bilgilerden yola çıkarak Kırımı'nın hayatı ve tasavvuf çevresine değinilmiştir. Ardından Kırımı'nın kaleme aldığı *Risâle fi hakki'z-zikir* başta olmak üzere oğlu Şeyh Hasan el-Kırımı'nın kendi sözlerini topladığı Şeyh Hâmid Kırımı'nın *Nutk-i Şerîfleri* adlı risâlesi içerik yönünden tahlil edilmiştir. Ayrıca çeşitli kaynaklarda Kırımı'ya nisbet edilen *Etvâr-ı seb'a*, *Risâle-i tevhîd*, *Yunus Emre'nin 'Çıktım Erik Dalına' Beytinin Şerhi* ve *Mirkâtü'l-ma'rife* isimli eserlerin kendisine aidiyeti üzerinde tartışılmıştır. Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden Kırımı'nın *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşî'stevâ»* adlı risâlesi için özel bir bölüm açılarak burada risâlenin ismi, telif sebebi, üslûbu, âyetin zahîrî ve işârî yorumu üzerinde durulmuştur. Ayrıca risâlenin çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshâlarına yer verilmiş ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde söz konusu risâlenin yazma nüshâlarının ilk ve son sayfalarına yer verildikten sonra tenkitli metne geçilmiştir. Bu esnada çeşitli kütüphanelerden temin edilen dört ayrı nüshâ karşılaştırılmış ve müellifin nüshâsına en yakın metin ortaya çıkarılmıştır. Tenkitli metin esnasında nüshâlar arasındaki farklar dipnotta belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İşârî Tefsir, Hâmid Kırımı, İstivâ, Arş.

Giriş

İstivâ/استَوَاءٌ kelimesi sözlükte eşit olmak, birbirine denk olmak manalarına gelen s-v-y/سَوِيَ kökünden gelmektedir.¹ İstivâ doğruluk, eşitlik ve denklik manalarını içermektedir.² Araplar, gençliğini tamamlayıp olgunlaşan çocuğun halini ifade etmek için de istevâ/استَوَى fiilini kullanmaktadırlar.³ Üzerinde durduğumuz ayette istevâ fiili ile birlikte kullanılan عَرْشٌ/‘arş ise taht anlamına gelmektedir.⁴ Aynı zamanda Arapça'da çardak, tavan manalarına da

¹ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferahidi Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzumi- İbrahim es-Samerrai (Daru Mektebeti'l-Hilal, y.y.), 7/325.

² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 7/325; Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ez-Zebidi, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Dâru'l-Hidaye, y.y.), 38/325.

³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 14/410.

⁴ Ebü Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzi Münir Ba'lebekî (Beyrut: Daru'l-ilm li'l-Melayîn, 1987), 2/728; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris

gelmektedir. ⁵ تَلَّ عَرْشَهُ ifadesi de “hükümranlığı bitti; mülkü istilâ edildi, yıkıldı, bozuldu” manalarında kullanılmaktadır.⁶ Kur’ân’da istevâ fiili türevleriyle birlikte ele alındığında kastetmek, yönelmek;⁷ istilâ etmek, ele geçirmek, el koymak;⁸ istikrar, yerleşme, devamlılık;⁹ temâsül, birbirine benzeşmek;¹⁰ doğrulmak, ayakta dikilmek;¹¹ binmek;¹² kuvvetlenmek, güçlenmek¹³ anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

İnceleme konumuz olan الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ¹⁴ âyeti müteşabih âyetlerden kabul edilmektedir.¹⁵ Tefsirlerde bu âyetin içeriğiyle ilgili açıklamalar için müfessirlerin, daha önce ele aldıkları ve içerisinde arşa istivanın zikredildiği ayetlere atıf yaptıklarını görmekteyiz.¹⁶ Bununla birlikte arşın hiçbir eksiklik içermeyen, tam bir hükümranlık ve yaratılmış varlıkların en üstünü ve en

b. Zekeriyâ İbn Faris, *Mücmelü'l-luga*, thk. Abdülmuhsin Sultan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/658; Ebû Nasr İsmail b. Hammad el- Cevheri, *es-Sihah tacü'l-luga ve sıhahi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar (Beyrut: Daru'l-İlm, 1987), 3/1009.

⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 1/558.

⁶ Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi el-Ezheri el- Herevi, *Tehzibü'l-luga*, thk. Muhammed İvaz (Beyrut: Daru İhya-i't-Türasi'l-Arabi, 2001), 1:264; Cevheri, *Sihah*, 3/1010.

⁷ Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl Askeri, *el-Vücuḥ ve'n-nezair*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mek-tebetü's-Sekafe ed-Diniyye, 2007), 116; Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân Ibnu'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir fi ilmi'l-vücuḥ ve'n-nezair*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 153.

⁸ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى : “Râhman arşa hükümran olmuştur.” (Tâhâ 20/5); Askeri, *el-Vücuḥ ve'n-ne-zair*, 117; Ibnu'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-a'yün*, 154.

⁹ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ : “Gemi Cûdi'ye oturdu.” (Hûd 11/44); Askeri, *el-Vücuḥ ve'n-nezair*, 117; Ib-nu'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-a'yün*, 153.

¹⁰ وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ : “Murdar/pis ve temiz bir olmaz.” (el-Mâide 5/100); وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ : “Görmeyen ve gören eşit olmaz.” (Fâtır 19/35); “De ki: “Hiç görmeyen ve gören denk olur mu?” (el-En'âm 6/50); Askeri, *el-Vücuḥ ve'n-nezair*, 117.

¹¹ أَوَّحَى اللَّهُ إِلَى الْعِزَّةِ الْمَلَكُوتِيَّةَ : “Akıl ve güç sahibi melek doğruldu.” (en-Necm 53/6); Askeri, *el-Vücuḥ ve'n-nezair*, 118.

¹² فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفَلَكَ : “Sen ve beraberindekiler gemiye bindiğinizde...” (el-Mü'minün 23/28); ثُمَّ تَذَكَّرُوا نِعْمَةً رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ : “Sonra, üzerine kurulduğunuzda Rabbinizin nimetini anın.” (ez-Zühurf 43/13); Ibnu'l-Cevzi, *Nüzhetü'l-a'yün*, 153.

¹³ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى : “Güç ve kuvvete erişip olgunlaşınca...” (el-Kasas 28/14); Ibnu'l-Cevzi, *Nüzhe-tü'l-a'yün*, 153.

¹⁴ Tâhâ 5/20.

¹⁵ Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddîn Râzi, *Mefatihü'l-gayb* (Beyrut: Daru İhya-i't-Türasi'l-Arabi, 1420), 7/143.

¹⁶ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et- Taberi, *Câmü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Daru Hecr, 2001), 16/11; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî Mâtürîdî, *Te'vilatu ehli's-sünne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 7/269; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî et- Tûsî, *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, thk. ve tsh. Ahmed Habîb Kasîr el-Amilî (Kum: Süleymanzade Matbaası, 1388), 7/161.

yücesi olduđu¹⁷; istevâ/ استَوَى filinin ise على استَوَى manasında yani üstün gelmek, istilâ etmek manasında olduğu ve buradaki istivânın, yaratılmışların sıfatı olan 'oturma' manasında anlaşılmasının ise Allah için caiz olamayacağı dile getirilmiştir.¹⁸ Âyette geçen istivânın oturma, kudret ve istilâ manalarını taşıdığı ancak "O'nun benzeri yoktur"¹⁹ âyeti gereği oturma manasının Allah için caiz olamayacağı²⁰ belirtilmiştir.²¹ Zira arşa istiva etmek, hükümdarın tahta oturmasından kinaye olup, hükümranlığı ifade etmektedir.²² Âyetin yorumlanmasında tecsim ve teşbihe düşerek Allah hakkında uygun olmayan nitelermelerde bulunmaktan kaçınma ve âyet hakkında yorum yapmaksızın olduğu gibi iman etme düşüncesini Mâlik b. Enes'in (öl. 179/795) 'istivâ mâlûm, keyfiyeti meçhul, bu konuyu araştırmak bid'attır' mealinde ve farklı lafızlarla aktarılan sözü açık bir şekilde dile getirmiştir.²³

Allah'ın arşa istivâ etmesi Kur'ân'da yedi kez tekrarlanmakta²⁴ ve mevcut sûre tertibine göre ilk olarak A'râf Sûresi 54. âyette geçmektedir.²⁵ İstivâ kelimesi ise ilk olarak Bakara Sûresi 29. âyette²⁶ yer almaktadır. Kimi müfessirler istivânın mahiyeti ve yukarıda zikredilen anlamları üzerinde durmakla birlikte arşa istivâ etmenin keyfiyetinden söz etmemektedir.²⁷ Kimi de Allah'ın arşa istivâ etmesini, hükümünü tam olarak uygulaması ve başkasına ait herhangi bir hükümranlık hakkının bulunmaması olarak izah etmektedir.²⁸ Allah'ın arşa istivâ etmesi, bir hükümdarın saltanat tahtına oturarak hâkimiyetine ait bütün işleri yürütmesi gibi, Allah emrini bütünüyle ve sonuna

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilatu ehli's-sünne*, 1/411.

¹⁸ Tûsî, *Tibyân*, 7/159-160.

¹⁹ eş-Şûrâ 11/42: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

²⁰ Ebû'l-Bekkat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Daru'l-Kelime't-Tayyip, 1998), 1/237.

²¹ Kulların sıfatı olan 'oturma'nın Allah için caiz olamayacağına dair akli ve nakli deliller için bk. Râzi, *Mefatihü'l-gayb*, 22/8.

²² Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vil*, 2/357.

²³ Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi es- Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, thk. İmam Ebû Muhammed b. Aşûr (Beyrut: Daru İhya'it-Türasi'l-Arabi, 2002), 4/239; Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Begavî, *Tefsirü'l-Begavî*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Daru İhya-i't-Türasi'l-Arabi, 1420), 1/25; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vil*, 2/357.

²⁴ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 373, 1990).

²⁵ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسْتَخَرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

²⁶ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

²⁷ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, 1/454-457.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatu ehli's-sünne*, 4/452.

kadar uygulamasını ifade ettiği de söylenmiştir.²⁹ Ayrıca Allah'ın semada arşa istivasının malum olduğunu ifade eden Kuşeyrî (öl. 1072/465), yeryüzünde ise Allah'ın arşının tevhid ehlinin kalpleri olduğunu ve kalp tahtını istilâ ederek çepeçevre kuşattığını ifade etmektedir.³⁰

Bütün bu değerlendirmeler ışığında teşbih ve teccime düşmeden kinaye yoluyla arşın hükümlerlik, istivânın ise hükümlerlik tamolarak uygulanması şeklinde yorumlandığını söyleyebiliriz. Bu âyetler mutasavvıfların da dikkatini celbetmiş ve kalplerine doğduğu kabul edilen işaretlere dayanarak söz konusu ifadeleri yorumlamaya çalışmışlardır. XVIII. yy.da yaşayan Şeyh Hâmid Kırımî'nin *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşîstevâ»* adlı risâlesi, Tâhâ Sûresi'nin 5. âyetinde yer alan arşa istivâ meselesiyle ilgili olup önemli işârî tefsir örneklerinden biridir.

1. Şeyh Hâmid Kırımî

Şeyh Hâmid Kırımî'nin hayatı ve tasavvuf çevresiyle ilgili bilgilerimiz sınırlı olup Hüseyin Vassâf'ın (öl. 1929) *Sefîne-i Evliyâ* ve Bursalı Mehmed Tâhir'in (öl. 1925) *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri* adlı iki eserde yer alan bilgilerden oluşmaktadır. Bu kaynaklardan öğrendiğimiz bilgiler ise müellifin vefattarih-yeri,bağlı olduğu tarikat,çeşitli eserleriyle ilgili değerlendirmelerden ibarettir. Dolayısıyla bu durum müellifin hayatıyla ilgili genel portrenin ortaya konulması için kaynaklarımızın sınırlı olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Süleyman Gür "*Osmanlı Döneminde Yetişen "Kırımî" Nisbeli Müfessirler ve Eserleri: Bir Literatür İncelemesi*" isimli makalesinde Şeyh Hâmid Kırımî'yle ilgili özel bölüm açıp hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermişse de bunlar, nihayetinde söz konusu iki esere dayandığı için -bazı değerlendirmeler istisna tutulacak olursa- bize yeni bilgiler sunmamaktadır. Aşağıda söz konusu iki eserde yer alan bilgiler ve makalede yer alan değerlendirmeler göz önünde bulundurularak müellifin hayatı, tasavvuf çevresi ve eserleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Hayatı ve Tasavvuf Çevresi

Asıl adı Şeyh Mahmud Efendi olup Kırım'da dünyaya gelmiştir. Hüseyin Vassâf, kendisine ait *Etvâr-ı seb'a* adında iki risâleyi okuduğunu ve bu risâlelerde kendisini Hâmid-i bî-nevâ-i Kırımî³¹ olarak takdim ettiğini

²⁹ Tûsî, *Tibyân*, 5/335.

³⁰ Ebû'l-Kâsım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyri, *Letaifü'l-işarat*, thk. İbrâhim Besyuni (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Ammetü li'l-Kitab, y.y.), 2/446.

³¹ Şeyh Seyyid Hâmid el-Kırımî, *er-Rahmânu ale'l-arşis-teva tasavvufiyen* (Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-1), 27b.

söylemektedir.³² *Risâle fi hakkî'z-zikir* adlı eserinde Hâmid b. Şeyh Abdullah ismini kullanmaktadır.³³ Buradan babasının isminin Abdullah olduğunu öğrenmekteyiz. Oğlunun ismi Seyyid Hasan olup kendisine ait eserleri istinsâh ederek onların bize ulaşmasını sağlamıştır.³⁴ Daha sonra İstanbul'a gelerek Molla Aşkî Dergâhı'nın şeyhlerinden Gürcü Ali Efendi'ye³⁵ (öl. 1776/1190) intisab etmiş ve seyr u sülûkunu tamamlayarak kendisinden hilafet almıştır. Gürcü Ali Efendi, Halvetiyye tarikatının Gülşeniyye kolunun Sezâiyye şubesinin müessisi sayılan Şeyh Sezâî-yi Gülşenî'den (öl. 1738/1151) hilâfet almıştır. Bu da müellifimizin Halvetiyye tarikatına bağlı bir şeyh olduğunu göstermektedir.³⁶ Daha sonra irşad faaliyetlerinde bulunmak için Tekirdağ'a halife olarak tayin edilmiştir. Buraya gelerek ismini tam olarak bilmediğimiz bir tekke inşa etmiş ve faaliyetlerini burada yürütmüştür. Bu haldeyken Bursalı Mehmed Tâhir'e göre 1771³⁷/1185 ve Hüseyin Vassâf'a göre 1800³⁸/1215 yılında vefat etmiş ve söz konusu tekkenin haziresine defnedilmiştir. Hüseyin Vassâf kendisinden "*Urefâdan ve erbâb-ı kalemden bir zât-ı âli-kadirdir.*"³⁹ şeklinde bahsetmektedir. Yine Hüseyin Vassâf kendisine ait şu dizeyi nakletmektedir:

Verme rahat nefesine dâim gaza-yı ekber et,
Hâne-i dil feth olup Dâru'l-emân etsin seni.⁴⁰

1.2. Eserleri

Şeyh Hâmid Kırımı'ye çeşitli kaynaklarda birden fazla eser nispet edilmektedir. Bu eserlerden bir kısmının Kırımı'ye aidiyeti kesinken, diğer bir kısmının ise kendisine aidiyeti kesin değildir. Ayrıca Kırımı'ye atfedilen ancak günümüze ulaşmayan eserler de söz konusudur. Burada söz konusu eserler, üç başlık altında ele alınıp bunların Kırımı'ye nispeti hususu değerlendirilecektir.

³² Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, nşr. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 3/256, 348.

³³ Şeyh es-Seyyid Hâmid Kırımı, *er-Risâle fi hakkî'z-zikir* (Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490), 3a.

³⁴ Şeyh es-Seyyid Hâmid Kırımı, *er-Risâle fi hakkî'z-zikir*, 19b.

³⁵ Şeyh Sezâî-yi Gülşenî'den (öl. 1151/1738) hilâfet almıştır. İrşad faaliyetlerini yürütmek için İstanbul'a gelmiş ve burada Molla Aşki Dergâhı'nı kurarak faaliyet göstermiştir. 1190/1176 yılında vefat etmiş ve dergâhın sol tarafında bulunan kabristana defnedilmiştir. Kendisinden sonra damadı Hafız Mustafa Efendi (öl. 1206/ 1791/1792) postnişin olmuştur. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/248-256.

³⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, nşr. Mehmet Sarı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 11.

³⁷ Tâhir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, 11.

³⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/348.

³⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/356.

⁴⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/257.

1.2.1. Kırımî'ye Aidiyeti Kesin Olan Eserler

1.2.1.1. Risâle fi hakkı'z-zikir

Şeyh Hâmid Kırımî'nin görebildiğimiz kadarıyla Arapça olarak kaleme aldığı tek eseri *Risâle fi hakkı'z-zikir*'dir. Risâlenin mukaddimesinde herhangi bir eğitim ve çaba olmaksızın Allah'ın kendisine ilham ettiği zikirleri bir araya getirmek, böylece tarikat ehline bir fayda sağlamak amacıyla eseri kaleme aldığını belirtmektedir. Risâlenin tek nüshâsı Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 14490 numaraya kayıtlı olup bir mecmuanın içinde 2b-19b varakları arasında yer almaktadır.⁴¹

1.2.1.2. Şeyh Hâmid Kırımî'nin Nutk-i Şerîfleri

Şeyh Hâmid Kırımî'nin aşk, marifetullah, naat gibi çeşitli konularda söylediği sözlerinin oğlu Şeyh Hasan el-Kırımî tarafından bir araya getirilerek oluşturulan kısa bir risâledir. Sayfanın ilk kısmında '*Hazreti's-Şeyh Hâmid Kırımî Efendi (kuddise sırruhu'l-azîz ve rahmetullahi aleyhi) Hazretleri'nin nutk-i şerîfleri*' şeklinde bir ibâre geçmektedir. Risâle Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 14490-3 numaraya kayıtlı olup bir mecmuanın içinde 47a-51b varakları arasında yer almaktadır.⁴²

1.2.1.3. Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşı'stevâ»

Kırımî'nin bu eseri çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Eserin ismi, telif sebebi, üslûbu, muhtevası ve yazma nüshalarının tasnifi gibi konular çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

1.2.2. Kırımî'ye Nisbet Edilen; Ancak Günümüze Ulaşmayan Eserler

1.2.2.1. Etvâr-ı seb'a

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde müellifin *Etvâr-ı seb'a*⁴³ adında iki eserinin bulunduğunu ve bu iki eserde nefsin yedi tavrıyla ilgili bilgiler verdiğini söylemektedir.⁴⁴ Bu iki eseri mütalaa ettiğini belirten Vassâf, mensubu olduğu Halvetiyye tarikatından bahsetmediğinden dolayı müellifle ilgili şu sözleri kullanmaktadır:

⁴¹ Şeyh es-Seyyid Hâmid Kırımî, *er-Risâle fi hakkı'z-zikir*, 2b-19b.

⁴² Şeyh Hâmid el-Kırımî, *Şeyh Hâmid Kırımî'nin Nutukları Manzûm* (Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-3), 47a-51b.

⁴³ Etvâr-ı seb'anın mahiyeti ve halvetiyye tarikatı ile olan irtibatı hakkında detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Nefis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/527-28.

⁴⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/256.

“Etvâr-ı seb'a adlı risâlesini kemâl-i dikkatle okuduğumda mensûb olduğu tarîkattan bahsetmediğine, tarîkatını tesettüren yazmadığına kâni' olmuş idim.”⁴⁵

Vassâf, 1178/1764 yılında kaleme alındığını belirttiği bu eserde müellifin Halvetiyye tarikatına mensubiyetini gizlemesinin sebebiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Ulaşabildiğimiz mevcut kütüphane kayıtlarında yaptığımız araştırmalar sonucunda bu isimle müellife nispet edilen bir esere rastlamadık.

1.2.2.2. Risâle-i tevhîd

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri* isimli eserinde kendisinin *Risâle-i tevhîd* adında bir Türkçe eserinin bulunduğunu ve bu eserde vahdet-i vücûdla ilgili temel konuların ele alındığını söylemektedir.⁴⁶ Ulaşabildiğimiz mevcut kütüphane kayıtlarında yaptığımız araştırmalar sonucunda bu isimle müellife nispet edilen bir esere rastlamadık.

1.2.3. Kırımı'ye Yanlılıkla Nispet Edilen Eserler

1.2.3.1. Mirkâtü'l-ma'rife

Süleyman Gür, Atatürk Kitaplığı'nda *Mirkâtü'l-ma'rife* adında bir eserin bulunduğunu ve bunun Şeyh Hamid Kırımı'ye ait olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Yazar, böyle bir eseri kendisine nispet etmesinin sebebini ise eserin mukaddimesinde müellifin isminin Hâmid ibn es-Seyyid Ahmed⁴⁸ şeklinde geçmesi olarak açıklamaktadır. Ancak böyle bir eserin Şeyh Hamid Kırımı'ye ait olduğunu söylemek zordur. Çünkü müellif eserin ilerleyen kısımlarında kendi silsilesine yer vermektedir. Sözgelimi silsilesi Halvetiyye tarikatının önemli simalarından Sofyalı Bâlî Efendi (öl. 960/1553) üzerinden tarikatın ikinci piri sayılan Yahyâ-yı Şirvânî'ye (öl. 1466/870) dayanmaktadır.⁴⁹ Bu da Şeyh Hamid Kırımı'nın yukarıda verdiğimiz silsilesiyle uyuşmamaktadır. Ayrıca daha önce belirttiğimiz üzere babasının ismi Seyyid Ahmed değil Şeyh Abdullah'tır. Muhtemelen Süleyman Gür, aynı mecmuada bu eserden sonra gelen Şeyh Hamid

⁴⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3/348.

⁴⁶ Tâhir, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, 11.

⁴⁷ Süleyman Gür “Osmanlı Döneminde Yetişen “Kırımı” Nisbeli Müfessirler ve Eserleri: Bir Literatür İncelemesi”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 13 (2019), 368.

⁴⁸ Bk. Hâmid ibn es-Seyyid Ahmed, *Mirkâtü'l-ma'rife* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_20 ,(02/0296a.

⁴⁹ Söz konusu silsile için bk. Hâmid İbn es-Seyyid Ahmed, *Mirkâtü'l-ma'rife* (Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0296/02), 49a-49b.

Kırımî'nin *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşi'stevä»* adlı risâlesine bakarak isimlerdeki benzerlikten dolayı böyle bir kaniya varmıştır.

1.2.3.2. Yunus Emre'nin 'Çıktım Erik Dalına' Beytinin Şerhi

Yunus Emre'nin 'çıkıtım erik dalına onda yedim üzümü' şeklinde başlayan ve şatahat ifadeler içeren beyitleri sûfî çevrelerin dikkatini celbetmiş ve üzerine pek çok şerh yazılmıştır.⁵⁰ Beyitler Şeyhzâde Muslihüddîn Efendi (öl. 951/1544), Niyâzî-i Mısrî (öl. 1694/1105), İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1725/1137),⁵¹ İbrahim Has Halveti (öl. 1175-76/1762), Şeyh Ali Nakşibendî gibi pek çok sûfî tarafından şerh edilmiştir.⁵² Söz konusu beyitlerin Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde 2-14490 numaraya kayıtlı bir mecmuanın içinde 32b-46b varakları arasında yer alan bir şerhi, Şeyh Hâmid Kırımî'ye nisbet edilmektedir.⁵³ Ancak bu şerhin mukaddimesinde "*Hazret-i Yûnus'un (k.s.) ebyâtını Kutbu'l-ârifin Mısrî Efendi Hazretleri'nin şerhidir.*" şeklinde geçen ibâreden de anlaşılacağı üzere eserin Niyâzî-i Mısrî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁴

1.3. Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşi'stevä»

1.3.1. Risâlenin İsmi

Şeyh Hâmid Kırımî risâleye herhangi bir isim vermemiştir. Ancak farklı nüshâlarda risâle takdim edilirken çeşitli isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Milli Kütüphane'de bulunan nüshâda *«الرسالة في تفسير آية «الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» لِلشَّيْخِ حَامِدِ قَرْنِي قَدَسَ اللَّهُ سِرَّهُ [Bu Şeyh Hâmid Kırımî'nin (k.s.) Risâlesidir],*⁵⁵ Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan nüshâda *«الرسالة في تفسير آية «الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» لِلشَّيْخِ حَامِدِ قَرْنِي [Hâmid Kırımî'nin «er-Rahmân ale'l-arşi'stevä» Âyet-i Kerîmesinin Tefsîri Hakkında Risâlesi]*⁵⁶ ve Atatürk

⁵⁰ Bu şerhlerin Şeyh Hâmid Kırımî'nin hariç toplu olarak neşri yapılmıştır. Bk. Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri; Çıktım Erik Dalına* (Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1991).

⁵¹ Bk. Songül Aydın Yağcıoğlu, "Yûnus Emre'nin Bir Şiiri ve İsmâil Hakkı Bursevî'nin Şerhi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 55/55 (2016), 77-90. Ayrıca ilk üç müellifin şerhlerinin yakın zamanda yeni bir neşri yapıldı. Bk. Suat Ak, *Çıktım Erik Dalına: Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017).

⁵² Beyitlerin yukarıda saydıklarımızın dışında cumhuriyet dönemi sonrasında yapılan şerhler de vardır. Geniş bilgi için bk. Mustafa Tatçı, "Yunus Emre Şerhleri", *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu* (İstanbul: İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2010) 26-122.

⁵³ Şeyh es-Seyyid Hâmid Kırımî, *Çıktım Erik Dalına Şerhi* (Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-2), 32b-46b

⁵⁴ Kırımî, *Çıktım Erik Dalına Şerhi* (Konya: Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-2), 33a.

⁵⁵ Şeyh Hâmid Kırımî, *Risâletü tefsîri er-Rahmânü al'l-arşi astevâ*, (Ankara: Milli Kütüphane, 2196), 1b.

⁵⁶ Hâmid b. Seyyid Ahmed, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânü ale'l-arşi'stevä»* (Çorum; Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 159 /2/9223a

Kitaplığı'nda bulunan nüshâda Hazreti'ş-Şeyh es-Seyyid Hâmid Kırımı Efendi Hazretleri'nin «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ» Âyet-i Kerîmesini Tefsîr-i Hakîkileridir şeklinde bilgiler verilmektedir.⁵⁷ Biz de bu bilgilerden yola çıkarak risâleyi Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ» olarak isimlendirmeyi uygun bulduk.

1.3.2. Risâlenin Telif Sebebi

Kırımı, bir müridin Tâhâ Sûresi'nin 5. âyetini tefsir etmesini istemesi üzerine risâleyi kaleme aldığını belirtmektedir. O'na göre müridin asıl maksadı âyetin işârî yorumu olup rûh-i sultaniyyenin, Allah'ın halifesi olan insanın manevi dünyasında bulunan arşa nasıl istiva edeceği yönündedir.⁵⁸ Ele alınan konunun son derece kapalı olduğunu belirten Kırımı, bu risâleyle konunun açığa kavuştuğunu söylemektedir.⁵⁹

1.3.3. Risâlenin Üslûbu

Risâlede son derece edebî ve sanatsal bir dil kullanılmıştır. Müellif, döneminin te'lif üsbûnu yansıtabilecek şekilde Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere çokça yer vermiştir. Hatta bazı yerlerde –“sıfât ise zâttan lâ hüve ve-lâ gayrdır” gibi-⁶⁰ Arapça ifadeyi olduğu gibi aktarmıştır. Bu da son derece zor ve karmaşık olan konunun bir bütünlük içerisinde ele alınmasını zorlaştırmıştır. Müellif risâlede yararlandığı kaynaklara yer vermemektedir. Risâle boyunca yirmi altı âyet, Mâlik b. Enes'in bir sözü ile bir belâgat kaidesi nakletmektedir. Müellifin bu nakillerde dikkatli olduğunu söylememiz zordur. Nitekim dört âyeti metne bağlı kalmaksızın manayı ifade edecek şekilde vermekte ve Mâlik b. Enes'in istiva ile ilgili olarak nakledilen sözünü de Enes b. Mâlik'e (öl. 93/711-12)⁶¹ nispet etmektedir.

⁵⁷ Hâmid b. Ahmed Kırımı, *Er-Rahmân ale'l-arş istevâ Âyetinin Tefsiri* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, 1226 H), 101b.

⁵⁸ Şeyh Hâmid Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, (Ankara: Milli Kütüphane, 2196), 1b.

⁵⁹ Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 7b.

⁶⁰ Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 2a-2b.

⁶¹ Bk. Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 1b.

[ÂYETİN YANLIŞ NAKLİ]	[ÂYETİN DOĞRU YAZILIŞI]
خَلَقَ الْإِنْسَانَ هَلُوعًا	إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ⁶²
أمنت بالله الذي أمنت به بنو إسرائيل وأنا من المسلمين	أَمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بُنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ⁶³
إذا جاء الحق وزهق الباطل	جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ⁶⁴
فلما تراء الجمعان نكص على عقبيه وقال بريء منكم إني أرى ما لا ترون إني أخاف الله والله شديد العقاب	فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئْتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ⁶⁵

1.3.4. Kırımî'nin Âyetin Zâhirî Tefsiriyle İlgili Yorumu

Nasslarda yer alan ve Allah'a birtakım cismani vasıflar nispet eden ifadelerin nasıl anlaşılacağı konusu İslâm düşünce tarihinde önemli bir konuma sahiptir. Kırımî, Malik b. Enes'in "İstivâ bellidir. Keyfiyyeti meçhûldür. İstivâya imân etmek vâciptir. Bu husuta soru sormak bidattir." sözünü naklederek bu konuda bu tür ifadelerin tevil edilmemesini ve manaların Allah'a havale edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁶⁶

1.3.5. Kırımî'nin Âyetin İşârî Tefsiriyle İlgili Yorumu

Kırımî'ye göre âyet ruhun tasfiye ve nefsin tezkiye edilerek sâlikin ruh-i sultaniyye mertebesine ulaşmasını ve böylece kalpte bulunan manevi arşa oturarak birtakım ilhamlara ve tecellilere mazhar olmasını ifade etmektedir. Kırımî'ye göre ele alınan mesele zor ve karışıktır. Zorluğu ise ruh ve nefis gibi soyut iki kavramın temel özelliklerini ve vasıflarını anlatmayı gerektirmesidir. O'na göre ruhun ve nefsin sırasıyla zât, sıfat ve fiil olarak üç temel vasfı vardır. Ruh-i sultaniyye makamına ulaşmak isteyen sâlik, sırasıyla nefsin ve ruhun fiil, sıfat ve zât vasıflarını yok etmelidir.⁶⁷ İnsanın manevi yapısında var olan arşın alt ve üst olmak üzere iki cihetinin bulunduğunu belirten Kırımî, üst cihetinin âlem-i emre alt cihetinin ise âlem-i halka dönük olduğunu, aşama aşama ile nefsin ve ruhun söz konusu vasıflarını yok eden sâlikin ruh-i sultaniyye

⁶² el-Meâric 70/19.

⁶³ Yûnus 10/90.

⁶⁴ el-İsrâ 17/81.

⁶⁵ el-Enfâl 8/48.

⁶⁶ Kırımî, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 1b.

⁶⁷ Klasik tasavvuf metinlerinde fenâ-yı fiil, fenâ-yı sıfat ve fena-yı zât gibi kavramlarla ifade edilir. Detaylı bilgi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 18-217, (2004).

makamına ulaşacağını ve böylece birtakım ilhamlara ve tecellilere mazhar olabileceğini belirtmektedir.⁶⁸

Kırımı, sâlikin nefis tezkiyesi ve ruh tasfiyesini tek başına yapmaktan âciz olduğunu, dolayısıyla bu merhaleleri geçerek seyr u sülûkunu tamamlayan bir şeyhe bağlanması ve tekkede evrad u ezkarla meşgul olması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁹

Kırımı'ye göre ilk önce nefis tezkiyesi sağlanmalıdır.⁷⁰ Sâlik önce nefsin fiil vasfını yok etmelidir. Bunu yok ettikten sonra bütün gücünü nefsin sıfat vasfını yok etmeye harcamalıdır. Bu iki merhalede nefis müellife göre 'akl-ı maâş' olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca iki merhaleyi geçtikten sonra sâlik nefsin 'mülheme' makamına ulaşacaktır. O bundan sonra nefsin zât vasfını yok etmeye gayret göstermelidir. Nefsin zât vasfını yok ettikten sonra nefis-i emmâreyi yenmiş olacak ve birtakım ilhamlara mazhar olup gönlü rahatlayacaktır. Böylece sâlik nefsin 'mutmainne' makamına ulaşacaktır. Bu merhalede nefis müellife göre 'akl-ı meâd' ve 'hubb-i vidâd' olarak isimlendirilecektir.⁷¹ Nefis tezkiyesi sağlandıktan sonra aynı yöntemle ruh tasfiyesi sağlanmalı ve ruhun sırasıyla fiil, sıfat ve zât vasıfları yok edilmelidir. Böylece nefis ve ruhunu her türlü vasıftan arındıran sâlik, rûh-i sultaniyyeye ulaşacak ve manevi arşa oturarak birtakım ilhamlara ve tecellilere mazhar olacaktır.⁷² Buradan Kırımı'nın "*Rahmân olan Allah arşa istivâ etti.*"⁷³ âyetini seyr u sülûkla nefis ve ruhu arındırdıktan sonra kalpte bulunan manevi arşa Cenâb-ı Hakk'ın tecelli ve ilhamlarının inmesi ve sâlikin buna mazhar olması şeklinde anladığı görülmektedir.

Risâlenin sonunda konuyu varlık mertebeleri bağlamında değerlendirmesi ve kibrit-i ahmer, nüzûl-urûç, akl-ı meâd, akl-ı maâş gibi kavramları kullanmasından Kırımı'nın, İbnü'l-Arabî'yle teşekkül eden nazarî tasavvuf ekolüne mensup önemli mutasavvıflardan birisi olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁸ Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 2a.

⁶⁹ Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 3a.

⁷⁰ Nefis tezkiyesinin ruh tasfiyesinden önce geldiği hakkında detaylı bilgi için bk. İmâm-ı Rab-bânî Ahmed Sirhindî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, nşr. Molla Hasan Zâreî- Muhammed Eyyüb Gencî (Tahran: 1425 hk.) 1/386.

⁷¹ Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 4a-5a.

⁷² Kırımı, *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ»*, 5b-7a.

⁷³ Tâhâ 5/20.

1.3.6. Risâlenin Yazma Nüshâları

Kütüphane kayıtlarında yaptığımız araştırmalar sonucunda *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşî'stevä»* risâlesinin dört farklı nüshâsına ulaştık. Bütün bu nüshâlar, müellifin kendi nüshâsı olmayıp başkaları tarafından istinsâh edilmiştir. Risâlenin tenkitli metni hazırlanırken bu dört nüshadan istifâde edildi ve nüshâ farklılıkları çeşitli remizlerle dipnotta belirtildi. Remizler ve nüshâlarla ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir.

1.3.6.1. Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 9223/2

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bu nüshâ, 9223/2 numarada kayıtlı olup bir mecmûanın 159a-165a varakları arasında yer almaktadır. Yazı tipi nesih-ta'lik olup her bir sayfa on dokuz satırdan oluşmaktadır. Arapça ibâreler ve âyet-i kerîmelerin üzeri kırmızı çizgiyle çizilerek belirtilmiştir. 18 Şevvâl 1187/1773 tarihinde istinsâh edilen bu nüshânın müstensihî belli değildir. Şeyh Hâmid Kırımî'nin vefat tarihi -Bursalı Mehmed Tâhir'in belirttiği üzere- 1771/1185 kabul edilecek olursa kendisine en yakın tarihli nüshâ olmaktadır. Ancak vefat tarihi -Hüseyn Vassâf'ın belirttiği üzere- 1215/1800 olarak kabul edilecek olursa nüshâ, kendisi hayattayken istinsâh edilmiştir, diyebiliriz. 210x150/155x80 ebadında olan söz konusu nüshâda metnin tashih edildiği görülmektedir. Bu da nüshânın istinsâh edildikten sonra mütalaa edildiğini göstermekte ve değerini artırmaktadır. Nüshâda herhangi bir yıpranma ve eksiklik söz konusu değildir.

1.3.6.2. Millet Kütüphanesi, nr. 2196.

Millet Kütüphanesi'nde yer alan bu nüshâ, 2196 numarada kayıtlı olup 1b-7a varakları arasında yer almaktadır. Yazı tipi nesih olup her bir sayfa on dokuz satırdan oluşmaktadır. Arapça ibâreler ve âyet-i kerîmelerin üzeri kırmızı çizgiyle çizilerek belirtilmiştir. Müstensihî Merkez Efendi Türbedârî Ahmed Efendi olup 1226/1811-12 yılında istinsâh etmiştir. Elimizde bulunan üç nüshâ içerisinde en çok hata barındıran nüshâdır. Söz konusu hata ve eksikliklerin ÇK nüshâsında yer alıp da ikinci okumada düzeltilen hatalarla aynı olması bu nüshanın ÇK nüshâsından istinsâh edildiği izlenimini vermektedir. Nüshâda herhangi bir yıpranma ve eksiklik bulunmamaktadır.

1.3.6.3. Atatürk Kitaplığı, nr. 1226 H.

Atatürk Kitaplığı'nda bulunan bu nüshâ, 1226 H. numarada kayıtlı olup bir mecmûanın içerisinde 101b-105b varakları arasında yer almaktadır. Yazı tipi nesih olup her bir sayfa yirmi bir satırdan oluşmaktadır. Arapça ibâreler ve âyet-i kerîmelerin geçtiği yerlerde kırmızı mürekkep, geri kalan kısımlarda ise

siyah mürekkep kullanılmıştır. Muhammed Said Efendi tarafından 1226/1811-12 yılında istinsâh edilmiştir. 225x160/165x110 ebadında olan söz konusu nüshâda metnin tashih edildiği görülmektedir. Bu da nüshânın istinsâh edildikten sonra mütalaa edildiğini göstermekte ve değerini artırmaktadır. Nüshâda herhangi bir yıpranma ve eksiklik tespit edilmemiştir.

1.3.6.4. Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, nr. 14490-1.

Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde bulunan bu nüshâ, 14490-1 numarada kayıtlı olup bir mecmuanın içinde 20/b-27/b varakları arasında yer almaktadır. Yazı tipi nesih olup her bir sayfa on üç satırdan oluşmaktadır. Tamamında kırmızı mürekkep kullanılmış olup Arapça ibarelerin üstü çizilerek belirtilmiştir. Şeyh Hâmid Kırımı'nın oğlu Şeyh Seyyid Hasan tarafından 1219/1804-05 tarihinde istinsâh edilmiştir. Nüshâda çeşitli tashihler ve harekeler söz konusudur. Nüshâda herhangi bir yıpranma ve eksiklik görülmemiştir.

1.3.7. Risâlenin Tenkitli Metninde Takip Edilen İlkeler

Risâlenin tenkitli metnini ortaya koyarken çeşitli ilkeler benimsedik. Buna göre; metindeki harflerin yazımında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin imlâ kuralları esas alındı. Tef'îl (تفعل), tefa'ul (تفعّل) gibi ilk harfi te (ت) olarak gelen vezinler, bugünkü ses uyumu dikkate alınarak 'te' veya 'ta' şeklinde belirtildi. Kalın sesli harfler (a-u-i) ile ince sesli harflerin (e-ü-i) sesleri verilmeye çalışıldı. Ayrıca metinde geçen fiil, isim ve ekler bugünkü telaffuzları göz önünde bulundurularak yazıldı. Yazma eserin sayfa numaraları -bir nüshâ esas alınmak üzere- köşeli parantezin içinde [/] koyu bir şekilde gösterildi. Numaralandırma konusunda Millet Kütüphanesi'nde bulunan nüshâ esas alındı. Ayrıca diğer nüshâların varak numaraları yeri geldiğinde dipnotta gösterildi. Müellif tarafından tercümesine yer verilmeyen ibârelerin tercümesine köşeli parantez [] içinde yer verildi. Yazma metinlerde geçen âyet ve hadislerin muteber kitaplardaki doğru rivâyetleri esas alındı ve nüshâdaki farklılıklara dipnotta dikkat çekildi. Âyet, hadis ve diğer nakillerin ilgili kaynaklar dipnotta belirtildi. Ayrıca metinde geçen diyaloglar tırnak içerisinde (" ") yazıldı. Okunması konusunda emin olunmayan kelimeler, sonuna ünlem "!" işareti konulmak suretiyle belirtildi. Kelimelerin doğru telaffuzu ve metinlerdeki okuma yanlışlarını en aza indirmek için çeşitli sözlüklerden istifade edildi.⁷⁴ Nüshâlar arasındaki farklılıklar çeşitli remizler kullanılarak belirtildi:

⁷⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı, 2008); Ferit Develioğlu, *Lügat*, Aydın (Ankara: Kitabevi Yayınları, 2013).

‘ÇK’: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 9223/2

‘MK’: Millet Kütüphanesi, nr. 2196

‘AK’: Atatürk Kitaplığı, nr. 1226 H.

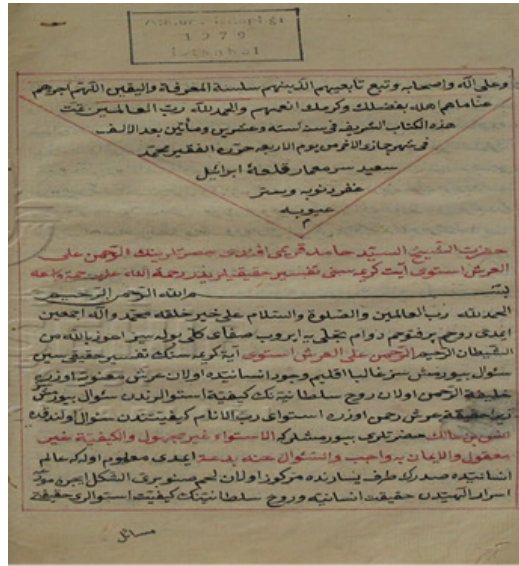
‘KK’: Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, nr. 14490-1.

Sonuç

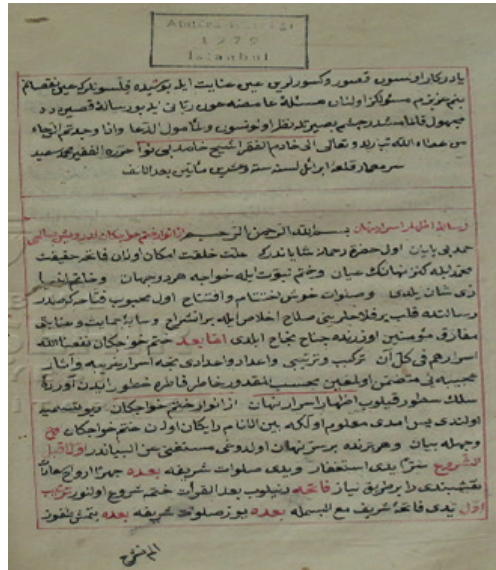
Şeyh Hâmid Kırımî XVIII. yy.da yaşayan önemli mutasavvıflardan birisidir. Kendisi Halvetiyye tarikatının Gülşeniyye kolunun Sezâiyye şubesine mensup olmuş ve yazdığı pek çok eserle tasavvuf literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşi'stevâ»*, *Risâle fi hakki'z-zikir* kendisinin önemli eserlerindedir. Oğlu Şeyh Hasan el-Kırımî, kendisine ait çeşitli sözleri Şeyh Hâmid Kırımî'nin *Nutk-i Şerifleri* adlı risâlede bir araya getirmiştir. Çeşitli kaynaklarda kendisine nispet edilen *Etvâr-ı seb'a* ve *Risâle-i tevhîd* adlı iki eser görebildiğimiz kadarıyla günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca Kırımî'ye her ne kadar *Mirkâtü'l-ma'rife*, *Yunus Emre'nin 'Çıktım Erik Dalına' Beytinin Şerhi* isminde iki eser nispet edilse de bunların kendisine ait olduğunu söylemek zordur.

Kırımî'nin *Tefsîru âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşi'stevâ»* adlı risâlesi önemli işârî tefsir örneklerinden biridir. Risâlenin konusu olan ve Tâhâ Süresi'nin 5. âyetinde geçen arşa istivâ konusu, müfessirler tarafından kinaye yoluyla hükümlanlık ve hükümlanlığın tam olarak uygulanması şeklinde yorumlanmıştır. Âyeti işârî yönden tefsir etmeyi hedefleyen Kırımî de, söz konusu âyeti ruhun tasfiye ve nefsin tezkiye edilerek ruh-i sultaniyye mertebesine ulaşmak ve böylece kalpte bulunan manevi arşa oturarak birtakım ilhamlara ve tecellilere mazhar olmak şeklinde açıklamıştır. Buradan Kırımî'nin *“Rahmân olan Allah arşa istivâ etti.”* âyetini seyr u sülûkla nefsi ve ruhu arındırdıktan sonra kalpte bulunan manevi arşa Cenâb-ı Hakk'ın tecelli ve ilhamlarının inmesi ve sâlikin buna mazhar olması şeklinde anladığı görülmektedir.

Kırımî, risâlesinde yeri geldiğinde böyle bir seyr u sülûkun zorluklarından bahsetmekte ve bu süreçte bir şeyhe bağlanması gerektiğinin altını çizmektedir. O'na göre bağlanılacak şeyh, nefsin tezkiye ve kalbini tasfiye ederek söz konusu makama ulaşmış ve seyr u sülûkunu tamamlamış biri olmalıdır. Ayrıca Kırımî, seyr u sülûk sürecinde nefsin ve ruhun mertebelerinin nasıl aşıldığı ve manevi arşa ulaşıldığında nelerin yaşandığı gibi konuları betimleyerek aktarmaktadır. Bu da manevi bir tecrübeye dayanan bu yolculuğun anlaşılmasında okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

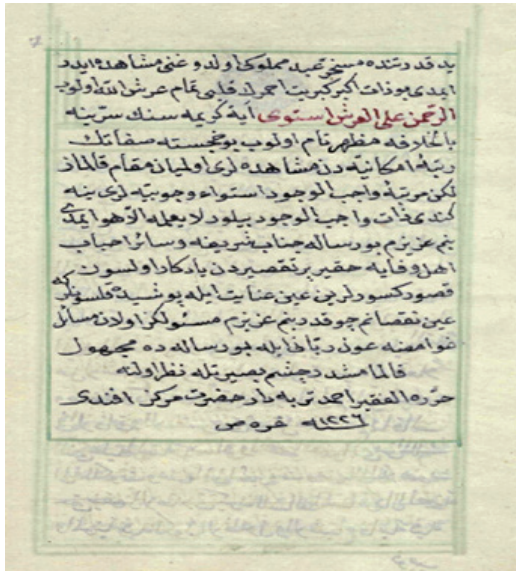
Atatürk Kitaplığı'nda Bulunan Nüşhânın İlk Sayfası

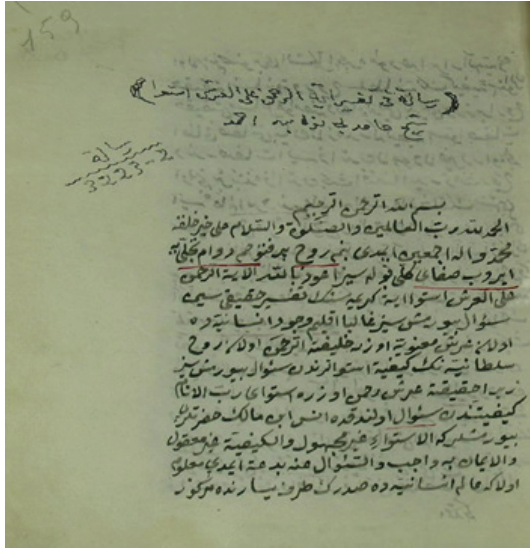
Atatürk Kitaplığı'nda Bulunan Nüşhânın Son Sayfası

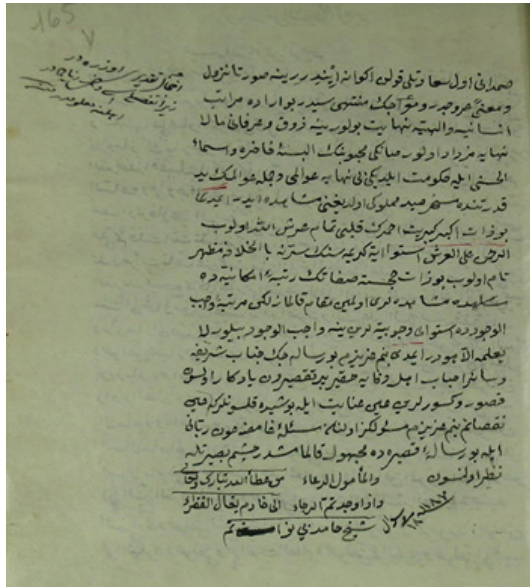
Millet Kütüphanesi'nde Bulunan Nüşhânın İlk Sayfası

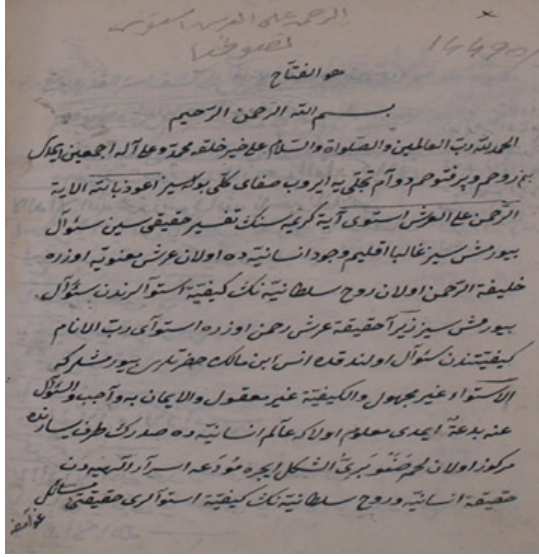
Millet Kütüphanesi'nde Bulunan Nüşhânın Son Sayfası

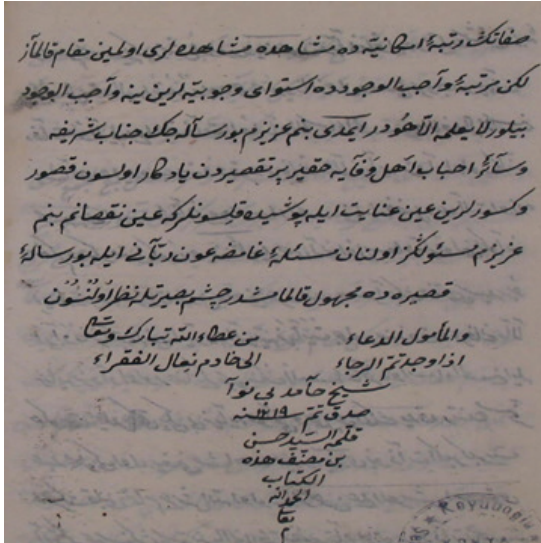
Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Nüşhânın İlk Sayfası

Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Nüşhânın Son Sayfası

Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde Bulunan Nüşhânın İlk Sayfası

Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi'nde Bulunan Nüşhânın Son Sayfası

Tefsîru Âyet-i 'Er-Rahmânu Ale'l-Arşî'stevâ'

Hzretî's-Şeyh Es-Seyyid Hâmid Kırımı Efendi Hzretleri'nin «er-Rahmân 'ale'l-'arşî'stevâ» âyet-i kerîmesini tefsîr-i haķîķileridir. Raħmetu'llâhi 'aleyhi raħmeten vâsi'a.⁷⁵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله ربّ العلمين، والصّلوة والسّلام على خير خلقه محمد وعلى آله أجمعين.

[Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsûstur. Salât ve selâm yarattıklarının en hayırlısı olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve bütün âlinin üzerine olsun] İmdi! Benim⁷⁶ rûh-i pür-fütûħum,⁷⁷ devâm-ı tecellîye erip şafâ-yı küllî bulasız.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم⁷⁸

“الرَّحْمَانُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى” [Rahmân arşa hükümran oldu.]⁷⁹ âyet-i kerîmesinin tefsîr-i haķîķisin suâl buyurmuşuz.⁸⁰ Ğâlîba iķlîm-i vücûd-i insâniyyede olan 'arş-ı ma'neviyye üzre ħalîfetü'r-Rahmân olan rûh-i sulţâniyye'nin keyfiyyet-i istivâlarından suâl buyurmuşuz.⁸¹ Zîrâ haķîķat-i 'arş-ı Rahmân üzre istivâyı Rabbü'l-enâm⁸² keyfiyyetinden suâl olundukta Enes b. Mâlik (radiya'llâhu 'anhu)⁸³ Hzretleri [(öl. 93/711-12)] buyurmuşlar ki: “والكيفية والاستواء غير مجهول، والكيفية غير معقول، والإيمان به واجب، والسؤال عنه بدعة” [İstivâ bellidir. Keyfiyyeti meçhûldür. İstivâyâ imân etmek vâciptir. Bu husuta soru sormak bidattir.]⁸⁴

⁷⁵ MK: رسالة [Bu Şeyh Hâmid Kırımı'nin (k.s) risâlesidir]. / ÇK: رسالة [Hâmid Kırımı'nin «er-Rahmân ale'l-arşî'stevâ» âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkında risâle]. / KK: هو الفتاح [Fettâh olan O'dur].

⁷⁶ AK: - Benim.

⁷⁷ KK: Rûħum ve pür fütûħum.

⁷⁸ MK, ÇK, KK: أعوذ بالله.

⁷⁹ Tâhâ 5/20.

⁸⁰ MK: Buyurmuşsunuz.

⁸¹ MK: Buyurmuşsunuz.

⁸² MK: Risâlâtım.

⁸³ AK, ÇK, KK: - Radiya'llâhu 'anhu.

⁸⁴ Elimizde bulunan bütün nüshâlarda söz konusu söz Enes b. Mâlik'e nisbet edilmiştir. Bu da şu anlık bu nisbetin müellif tarafından yapıldığını göstermektedir. Ancak ilk dönem eserlerine baktığımızda söz konusu sözün Malik b. Enes'e (ö. 179/795) nisbet edildiği görülmektedir. Dolayısıyla isim benzerliğinden dolayı müellif tarafından yapılan bir hata söz konusudur. Detaylı bilgi için bk. İbn-i Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *Zemmu't-te'vil*, thk. Bedr b. Abdullah (Kuveyt: ed-Dârü's-Selefiyye, 1406), 1/13; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ensârî, *Tabakâtu'l-muhaddisîn*, thk. Abdulğafur Hüseyin (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1412), 2/214.

İmdi! Ma'lûm ola ki, 'âlem-i⁸⁵ insâniyyede şadrın taraf-ı yesârında merkûz⁸⁶ olan lahm-ı şanevberiyi'ş-şekl içre⁸⁷ mûda' esrâr-ı İlâhiyye'den haqîkat-i insâniyye ve rûh-i sultânîyye'nin keyfiyyet-i istivâları⁸⁸ haqîkatî⁸⁹ mesâil-i⁹⁰ gâmizeden⁹¹ olduğu bedîhîdir. Zîrâ rûh-i izâfî şîfâtını beyân lâzımdır; ki keyfiyyet-i istivâ şîfâtandır. Şîfât **[2b]** ise zâttan lâ hüve ve lâ gayrdır. Öylece olunca bir nebze zâttan bahs iktizâ eder. Zât-ı rûh ise 'âlem-i emrendir. 'Âlem-i emr ise 'âlem-i halkın muntehâsıdır. Hatta 'arş-ı Raḥmân⁹² zü'l-vecheyn olup 'ulüvv ciheti 'âlem-i emre nâzır olup her ne kadar maḳdûrât-ı İlâhiyye⁹³ ez verâ-yı perde-i gayb-ı Kibriyâ zuhûra gelip⁹⁴ ḥukm-i Rabbânî olur⁹⁵ ise cümleden evvel aḥz u ḳabûl ve 'âlem-i halka nigeḥbân olan cihet-i süfliyyesine telḳîn edip ehlûs-semâvât⁹⁶ ondan aḥz ederler. "ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ" [İşte bu üstün ve her şeyi bilen Allah'ın takdîridir.]⁹⁷

İmdi! Zât-ı rûh-i revâniden bahs 'âlem-i ervâhta ḳadem-i râsiḥ bulmaya muhtâctır; ve şîfâtından bahs şîfât-ı rûhta şebâta aḥveçtir ve ef'âl-i rûhtandır. Pes maḳâm-ı ef'âl rûhta temkîne muhtâctır. İmdi! Mertebe-i rûh üç 'aded oldu. Ammâ ednâ⁹⁸ maḳâmını ele götürmek⁹⁹ nefsin a'lâ maḳâmını geçmeye muhtâctır. Zîrâ nefis dahi üç mertebedir: zât ve¹⁰⁰ şîfât ve¹⁰¹ ef'âl. Zâtını¹⁰² ve şîfâtını ifnâ¹⁰³ etmedikçe olmaz.¹⁰⁴ Şîfâtını ifnâ ef'âlini ifnâyâ muhtâctır.

⁸⁵ MK: Vücûd-i.

⁸⁶ ÇK: 160a.

⁸⁷ MK: İcâh.

⁸⁸ MK: İstivâlarının.

⁸⁹ AK: 102b.

⁹⁰ KK: 21a.

⁹¹ AK: Ğavâmizden.

⁹² MK, ÇK, KK: 'Arşü'r-Raḥmân.

⁹³ MK: Zerrât-ı İlâhiyye.

⁹⁴ MK: Zuhûr edip.

⁹⁵ MK: Gelir.

⁹⁶ MK, ÇK: Ehl-i semevât.

⁹⁷ Yâsîn 38/36.

⁹⁸ MK: Evvel.

⁹⁹ MK: Geçmek.

¹⁰⁰ MK - Ve.

¹⁰¹ MK: - Ve.

¹⁰² AK, ÇK, KK: + İfnâ.

¹⁰³ ÇK: 160b.

¹⁰⁴ KK: 21b.

İmdi! Tadrîc ile bunlar¹⁰⁵ fenâ bulmalı¹⁰⁶ ki kâşâne-i rûh-i sulţânîyye'ye vâşıl olmalı¹⁰⁷ ve 'âlem-i mülk vücûd içre icrâ-yı hükümetini¹⁰⁸ görmeliğe 'arş-ı lâ-hüviyyesi [3a] üzre istivâ-yı şâhâniyyelerin¹⁰⁹ fehm etmeli. Ve bu¹¹⁰ istivâ müşâhede-i meczûm olacak ol 'arş-ı Raḥmân üzre istivâ-yı Sübhân¹¹¹ dahi¹¹² meçhûl kalmaz. "المَجَارُ قَنْطَرَةُ الْحَقِيقَةِ" [Mezâz hakikatin köprüsüdür].¹¹³

İmdi! Bir kavle ḥâme-i 'inâyet-i ezeli çalınıp ve câme-i¹¹⁴ hidâyet-i lem-yezeli verildiyse¹¹⁵ ḥâb-ı gâflet şehvet-i nefsâniyyede berdâr ve nekbet-i ṭabî'at-i hayvâniyyede hevâdâr iken nâgâh künc-i fuâdına genç-i bârîden bir kaçre-i semâvî düşüp çeşm-i başîretle¹¹⁶ ahvâl-i nefisten nev'an ittilâ' bulup şabâhatini fehm edip; lâkin¹¹⁷ kendi kendini terbiyeden 'âciz olacak hemân pîrân-ı ṭarîkat-i 'aliyyeden bir pîr-i zamîr-i münîre bende olup hizmet-i¹¹⁸ şerîflerin ḥüsnûkabul ile¹¹⁹ kabul¹²⁰ edip âsitâne-i 'aliyyelerinde himmet-i seniyyeleri berekâtıyla evrâd u ezkâra meğûl iken ol çeşm-i a'mâ dîde-i bînâ olup görür ki ol nâzenîn, aḥsen-i taḳvîm olan¹²¹ vücûd-i iklîminin serîr-i Sulţânîyye üzre bir bî¹²²-baḥt, bed-ḥûy, bed-e'fâl¹²³ tasalluḫ edip zûlm ve cevr ve fesâd ve¹²⁴ 'inâd ile gûnâgûn şehri-vücûdu dolmuş, "ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَيْرِ وَالْبَحْرِ" [Karada ve denizde düzen bozuldu].¹²⁵ ile 'âlemi yıkılmış ve dahi ol müsallaḫ şâh-ı bî-intibâh bir vezîr-i¹²⁶ şirrîre sû-i ḫarîn olmuşlar ki ṭama'-ı ḥâminnede "إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً" [Gerçekten insan pek

105 MK, AK: Bunları.

106 MK: Fenâya varmalı ki. / AK: İfnâ etmeli ki.

107 MK: Oluna.

108 MK: Hükümeti.

109 MK: Şâhânelerin.

110 MK: Velev.

111 MK: Sübhânî.

112 MK: - Dahi.

113 MK, KK: + Dır.

114 MK: Ḥâme.

115 MK: Verildi ise.

116 AK, ÇK: Başîret ile.

117 MK: Lâkin.

118 AK: 103a.

119 MK, KK: - İle.

120 MK, KK: - Kabul.

121 KK: 22a.

122 ÇK: 161a.

123 KK: Bed-fa'âl.

124 AK, ÇK: - Ve.

125 el-Rûm 30/41.

126 MK: Vıfık-ı.

tahammülsüz bir tabiatta yaratılmıştır.^{127]}¹²⁸ nâzil ve evşâf-ı kabîhesinde [3b] «إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَثُوعًا» [Başına bir fenalık geldi mi sızlanır durur. Ama ona bir nimet nasip olduğunda başkalarının da faydalanmasına engel olur.]¹²⁹ münzel olup ‘akl-ı ma’âş ismi ile musemmâ ve ol vezir-i şirrîrin bir hîred-gîr müşîri var ki câme-i telbîs ile pûşîde u¹³⁰ mülebbes¹³¹ ve kabâyı taḥbîs ile âlûde u mülevves gâh ‘ayn-ı ḥaḫḫın ḥilâfı ile işâret eder¹³² ve gâh bâtılı şûret-i Ḥaḫḫ¹³³ ile¹³⁴ beşâret eder “يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ” [Kötülüğü özendirip iyiliği engellerler.]¹³⁵ ‘ayn-ı libâsları olup dergâh-ı Raḥmân-ı¹³⁶ Raḥîm’den metrûd ve şeytân-ı merdûd-i racîm ismiyle¹³⁷ müsemmâdır. Hâşılı ‘ünvân-ı Rabbi’l-‘âlemîn olan ahsen-i taḫvîmi telvîş edip maḥall-i¹³⁸ esfel-i sâfilîn eylemişler ve ol¹³⁹ iḳlîmin ‘ömr-i girânâyeyin hiçe¹⁴⁰ satıp ḥâibîn, ḥâsirîn¹⁴¹ kalmışlar. Pes sâlik-i bî-çâre bu ḥâlet-i dehşet-nümâyı görecek dîde-i ḥasretten dâne-i firḫat döküp «قَالَ يَا لَيْتَ بَنِيَّ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ» [Keşke seninle benim aramda doğu ile batı kadar uzaklık olsaydı! Sen ne kötü bir yoldaşsın” der.]¹⁴² deyip¹⁴³ hemân ol şâh-ı şûmun aḫkâm-ı kabîhesin¹⁴⁴ men’u ḫahr¹⁴⁵ şadedinde olur; tâ ki vücûd-i iḳlîm bir miḫdâr selîm ola.

Bu üslûb üzre nice eyyâm a’dâsıyla¹⁴⁶ gazâ-yı¹⁴⁷ ekber edip; gâh ḥîzân ve gâh girîzân-ı ceş-i a’dâya seyf-i meslûlü salar iken nâgâh nesîm-i raḫmet-i ezeli

127 Bütün nüshâlarda «خلق الإنسان هلوعا» şeklinde yazılmıştır.

128 el-Meâric 70/19.

129 el-Meâric 70/20-21.

130 MK: - U

131 MK: - Mülebbes.

132 AK: - Eder.

133 MK: Ḥaḫḫa. / AK: Ḥaḫḫıyla.

134 MK: - İle.

135 et-Tevbe 9/67.

136 MK: + Ve.

137 MK: İsmi ile.

138 MK: Maḫfilî.

139 MK: Ol.

140 MK: Netice.

141 KK: 22b.

142 ez-Zuhruf 43/38.

143 MK, KK: - Deyip.

144 MK: Kabîhesinden.

145 ÇK: 161b.

146 AK, ÇK, KK: ‘A’dâ-yı ‘adüvvesiyle.

147 ÇK, KK: Ğazâ-yı ğuzzâ-yı.

ez-¹⁴⁸şubh-i şâdıķ-i lem-yezelî esip¹⁴⁹ mâ-verâ-yı perde-i ğayb-ı İlâhiyye'den "وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَهُمْ صُبُلَنَا" [Bizim davamız uğruna üstün gayret sarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz.]¹⁵⁰ va'd-i kerîm-i müncez ile ol sâlik-i¹⁵¹ bî-çâre [4a] âvâre iken hemân ğayret edip¹⁵² ol şâh-ı nefsi-i şûmun ef'âl-i kabîha ve a'mâl-i şenî'asını bî'l-küllîyye qahr u iptâl eder; yâhut ekserin ifnâ u izmihlâl eder. Ammâ bî'l-küllîyye qahr-ı kemâl te'yîd-i Şamedâniyye'ye muhtâctır. Zîrâ eķalli bin kere mevt-i irâdî gerektir. Bunun gibi sâlik nevâdir-i rûzgârdandır.

İmdi! Ma'lûm ola ki her ne kadar qahr u ifnâ-yı ef'âl-i nefsi¹⁵³ eyler ise¹⁵⁴ ol miķdâr¹⁵⁵ şîfat-ı nefsi müşâhede eder.¹⁵⁶ Zîrâ şîfat üzere ef'âl hiçâb-ı zûlmânî düşmüş idi. Bu kere sâlik iz'ân eder ki ifnâ-yı ef'âl-i kabîha ile ifnâ-yı evşâf-ı zemîme ele girmez; evşâf-ı zemîme ele girmez ise¹⁵⁷ "يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٦٠﴾" [O gün mal ve çocuk bir faydası olmaz. Ancak imanlı tertemiz bir kalple Allah'ın huzuruna gelenler müstesna.]¹⁵⁸ ğurfesine varılmaz.¹⁵⁹ Hemân bî-emân cüllî himmetini qahr-ı evşâf-ı nefse düşürür. Bu maķâmda şîfat-ı nefse qadem başa, maķâm-ı mülhemedden ğaber dâr olup "فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا" [Ona kötülük duygusunu da sorumlu davranıp sakınmayı da ilham edene.]¹⁶⁰ âyet-i kerîmesine mażhar olup her ne¹⁶¹ kadar¹⁶² ki nefsin şîfatını ifnâ eder ise ol kadar zât-ı nefsi müşâhede eder. Nefsi-i şûm ef'âl u şîfattan mu'arrâ olacak 'uryân kalıp ol kadar fazâhatleri nümâyân olur ki hemân sâlik görür ki¹⁶³ nefsin zâtı ümmül-ĥebâis imiş. Bu kadar ezmineden beri ğaşmı¹⁶⁴ olan herîfi tek u¹⁶⁵ tenhâ-yı ceş u sipâh görecek miş-i Ğaydar ol tîĝ-i riyâzeti enderine

148 MK: - Ez.

149 MK: Olup.

150 el-Ankebût 29/69.

151 AK: 103b.

152 AK: - Edip.

153 MK: - Nefsi.

154 MK: Eylese.

155 KK: 23a.

156 MK: Eyler.

157 MK: Fenâya ef'âl-i kabîha ve evşâf-ı zemîme ile girilmez ise.

158 eş-Şuarâ 89-88/42.

159 ÇK: 162a.

160 eş-Şems 8/91.

161 MK: - Ne.

162 MK: Miķdâr.

163 ÇK, KK: - Ki.

164 MK: Ğissesini.

165 MK, ÇK, KK:- U.

havâle edip zât-ı menhûsesinin helâkını kaşt eder. Bu kere [4b] cüllî himmetini zâta düşürünce âvân bu hâl ile vâlih-i ser-gerdân olacak, bir gün sâbıka-i şefkat-i ezeli erişip ol¹⁶⁶ sâlik zât-ı nefsi emmâreye zaferyâb u kahr eder. Pes, ol sâ'at-i müteyeminde¹⁶⁷ kıbel-i Yemen'den¹⁶⁸ bûy-i Rahmânî meşâm-ı câna vâşıl olup¹⁶⁹ bî-çâre sâlike bir miqdâr teselli ve tecelli erip i'tmi'nân-ı kalb¹⁷⁰ eder. Binâen'aleyh bu maqâma mu'tmainne demişlerdir. İmdi! Ol şâh-ı şûm-i bî-felâhın¹⁷¹ serîri-i iklîm-i vücûtta olan e'tvâr-ı nâ-sezâ ve ahkâm-ı Fir'avn 'âsâları yed-i beyzâ ve 'âsâyı Mûsâ ile¹⁷² bâtıl olup yemm-i vahdette¹⁷³ ğark mahallinde tav'an ve kerhan “أَمُنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ۱۷۰ أَمُنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنْ” [İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım ve ben de artık teslim olanlardanım.¹⁷⁵] demekle bu maqâm-ı dehşet-nümânın¹⁷⁷ nefsi mu'tmainne¹⁷⁸ demek olur.

İmdi! Bâlâda meşûr¹⁷⁹ vezîr-i şirrîrin müşîri¹⁸⁰ “جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ” [Hak geldi ve bâtıl yok oldu.¹⁸¹] işâretini görüp «بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ» [İki topluluk birbirini görünce (şeytan) “Şüphesiz benim sizinle ilgim yok. Kuşkusuz ben sizin görmediğinizi görüyorum ve elbette Allah'tan korkuyorum. Allah, cezası çetin olandır” diyerek tabanları üzere geri döndü, kaçtı.¹⁸³] deyip ol maḥal-i qabâḥatte kararî firâra tebdîl edecek, bî-çâre sâlik arz-ı tabî'atı¹⁸⁵ “فَيَذُرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۝ لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا” [Yerlerini dümdüz, bomboş bırakacak. Orada artık ne bir

166 KK: 23b.

167 AK: Meymenette.

168 MK: Yeminden.

169 MK: + Ol.

170 MK: - Kalb.

171 MK: Ve bed-fe'âlin.

172 ÇK: 162b.

173 MK: Vücûtta.

174 AK: 104a.

175 Bütün nüshâlarda أَمُنْتُ بِاللَّهِ الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ şeklinde geçmektedir.

176 Yûnus 90/10.

177 MK: Dehşet-nümâ.

178 MK: Nefs-i mü'tmainne.

179 MK, KK: Müşîr.

180 MK, KK: Müsteşârî.

181 Bütün nüshâlarda إِذَا جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ şeklinde geçmektedir.

182 el-İsrâ 17/81.

183 Bütün nüshâlarda فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ وَقَالَ بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ şeklinde geçmektedir.

184 el-Enfâl 8/48.

185 MK: Tabî'atını.

vadi ne de bir tümsek görürsün.]¹⁸⁶ görüp «يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ¹⁸⁷» [Yeryüzü başka bir yeryüzü ile, gökler de başka göklere dönüştürüldüğü, insanların tek ve kahhar olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün.]¹⁸⁸ âyet-i kerimesi sırrından neş'e-yâb, arz-ı vücûdunu ve semâ-i¹⁸⁹ kâlbini zülm u¹⁹⁰ cevrdan hâlî ve fesât u 'inâttan 'ârî bulup secde-i [5a] şükr eder¹⁹¹ ve aydır ki: "Ey mülk üssü Pâdişâh-ı 'âlem-penâh! Bu iklim-i ahsen-i takvîme kim¹⁹² hilâfet¹⁹³ eder?" diye niyâz eyledikte nâgâh¹⁹⁴ mâverâ-yî estâr-ı gayb-ı İlâhiyye'den bir niğâb-pûş hilâfe-i rû-yi zemîn ve bir hâzinedâr-ı genc-i Rabbü'l-'âlemîn "يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم" [Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; artık insanlar arasında hükmet.]¹⁹⁵ menşûrun beşâret-nümâsı ile şems-i¹⁹⁶ enver ve kamer-i münevver gibi 'izz u¹⁹⁷ sa'âdetle zuhûr edip serîr-i saltanat üzre kürsi-i 'adâlette kârâr-dâde olup taraf-ı bâhiriş-şereflerinden bir vezîr-i münîr şâhibü't-tedbirlerine¹⁹⁸ 'akl-ı ma'âd ve¹⁹⁹ hübb-i vidâd ile²⁰⁰ müsemmâ ve tercîhu uhrâ 'ale'l-ülâ ile müsteşnâ ve²⁰¹ ol taht-ı sa'âdet-baht mañfil içre bisât u fers-i 'adl-ı 'adâleti döşeyip sâbıkan²⁰² olan fışk-ı fücûr bi'l-küllîyye mehcûr olup kuvâ-yı re'âyâ-yı berâyâ pâdişâh-ı 'âdile bi't-ţav' münkâd ve ahkâm-ı münezzel-i Qur'ân-ı Kerîmesine sem'an ve tâtaten ikıyâd²⁰³ edip ol gülşen-i iklim-i âdem bûy-i²⁰⁴ şafâ-yı nesîm cemm ile dolup bî-çâre sâlikin cân-ı meşâmına gûnâgûn bûy-i reyhân-ı rahmânîler ve şadâ-yı cân-fezâ-yı nây-ı sultânîler vâşıl olduқта derd-mendin derdine dert ve cânına âteş-i germ u serdler düşüp gâh gül ve²⁰⁵

186 Tâhâ 107-106/20.

187 KK: 24a.

188 İbrâhîm 14/48.

189 MK: Simâ-i.

190 AK, ÇK, KK: - U.

191 MK: Edip.

192 MK: Kerîm.

193 MK: + Kim.

194 MK: - Nâgâh.

195 Sâd 26/38.

196 ÇK: 163a.

197 ÇK, KK: - Ve.

198 MK: Şâhib tedbirlerine.

199 AK, ÇK, KK: - Ve.

200 MK: - İle.

201 AK, ÇK: - Ve.

202 MK: Sıpâh.

203 KK: 24b.

204 MK: Nevâ-yı.

205 MK: - Ve.

gülşenden ayrı düşmüş bir bülbül gibi²⁰⁶ şeydâ-menend nâlehâ-yı âh, vâh ve gâh bû-yi 'abîr-i kâkûl-i yâr arzusuyla şahrâ-yı²⁰⁷ Çin'e düşen abdâl-ı bî-tebâh²⁰⁸ gibi eyvah [5b] ederek ol pâdişâh-ı 'âlem-penâhın bir kere cemâlin görmek arzusuna düşer.²⁰⁹

İmdi! Bâlâda mestûrdur ki; ol, hâlıfe-i rûy-i zemîn²¹⁰ cemâli üzre²¹¹ 'âşıklara karşı²¹² niķâb pûşide idi.²¹³ Ol niķâb ol pâdişâhın ef'âl-i 'adliyye²¹⁴ ve evşâf-ı cemîlesine²¹⁵ bu sâlik-i âvârenin²¹⁶ meyl-i²¹⁷ maķabbetidir; ki zât-ı şerîfini müşâhedeye hicâb-ı nârânî olmuşlardır.

İmdi! Bir eyyâmıdan sonra bu sâlik-i pür²¹⁸ 'ibret²¹⁹ farı-ı ğayret ile bu sırr-ı hafıye muţţalı' oldukta tekrar var kuvveti bâzûya götürüp yine cüllî himmetini ifnâ-yı ef'âl-i rûh²²⁰ ve ifnâ-yı şıfat-ı pür-fütûha düşürüp tedrîc ile kâdeme kâdeme kesb-i ķurb-i rûh-i revânî eder iken²²¹ tedârik-i ezeli erişip bir gün bâd-ı şarşar-ı 'ışk-ı İlâhî evc-i âsımân-ı ma'nevîden ebr u²²² bârân-ı mağlûbini²²³ getirip nâgehân şems-i dirahşân²²⁴ ve mâh-ı tâbân gibi cemâli hâlıfe-i Raķmân bî-şekk u gümân nümâyân olur.²²⁵ Ol 'âşık-ı şeydâ nigerân²²⁶ oldukta vâlih ü ğayrân u dembeste-i dehân zâr-i giryân olup "إِنَّ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ" [Bu ancak değerli bir melektir.²²⁷]²²⁸ deyip vecde gelip secde

²⁰⁶ KK: - Gibi.

²⁰⁷ AK: 104b.

²⁰⁸ MK: Abdâl-ı bende.

²⁰⁹ MK: Arzusuyla.

²¹⁰ MK: Zemîn.

²¹¹ ÇK: 163b.

²¹² AK: - Karşı.

²¹³ MK: Eder.

²¹⁴ MK: 'Adliyle. / AK, ÇK: 'Adli.

²¹⁵ MK: Cemîlesiyle.

²¹⁶ MK: Âvâre.

²¹⁷ MK: Tekmûl-i.

²¹⁸ MK: Bir.

²¹⁹ MK: Ğayret.

²²⁰ KK: 25a.

²²¹ MK: Eyleyerek.

²²² MK, ÇK, KK: - U.

²²³ AK, ÇK: Mağbûbini.

²²⁴ MK: Ruķsâr.

²²⁵ MK: Olup.

²²⁶ MK: Sekerân.

²²⁷ Bütün nüshalarda ما هذا إلا ملك كريم şeklinde geçmektedir.

²²⁸ Yûsuf 31/12.

eyler.²²⁹ Bî-çâre gümân²³⁰ eder ki kemân-ebru ele girdi. Âvâre zann eder ki gonca dehen dil verdi. “هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ” [Bu size söylenenler gerçek olmaktan ne kadar da uzak!]²³¹ Ol sanır ki, cân var iken cânân ele girer. Cânı terk etmedikçe cânân²³² kande olur. Hemân mâ-verâ-yı [6a] perde-i gaybdan gayret-i gayûr-i îlâhî zuhûra gelip şedâ-yı “لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ” [Güneşe de aya da secde etmeyin, onları yaratan Allah'a secde edin.]²³³ ‘âşik-ı şâdıkın gûş-i hûşuna tuş olup bu mecliste bir gûne sekrân olur ki tekrar ol bî-çâre yeniden âvâre²³⁴ oldukta nesîm-i şabâ-yı sâbık-ı²³⁵ ezeli ve²³⁶ ebedî²³⁷ erişip hemân kendini²³⁸ tedârik edip²³⁹ “إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ خَنِيفًا” [Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.]²⁴⁰ diye niyâz edecek ol feyyâz-ı²⁴¹ bî-niyâz hezâr na'îmi nâz ile ol garîbinin cânına hiţâb-ı müsteţâb edip “يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ﴿١٠٦﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿١٠٧﴾ وَادْخُلِي جَنَّاتِي ﴿١٠٨﴾” [Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak rabbine dön. Böylece kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir!]²⁴² emr u va'd-i kerîmi ile hazîre-i²⁴³ Firdevs-i kıuds-i²⁴⁴ cinânı ve²⁴⁵ vesîle-i ravza-i 'adn-i üns-i²⁴⁶ 'iyânî kâşanesine şeref-i nüzul ile izn-i²⁴⁷ ‘âlî “لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَسَفْنَا عَنْكُمْ” [Andolsun ki sen bundan gaflet içindeydin. İşte senden perdeni kaldırdık. Artık bugün senin görüşün keskindir]²⁴⁸ sa'âdetîhânesinde kuhl-i “مَا زَاغَ الْبَصَرُ” [Göz ne kaydı ne de..]²⁴⁹ ile dîde-i cânı mekhûl oldukta ol

229 MK, ÇK: Edip.

230 MK: Şükr.

231 el-Mü'minûn 23/36.

232 ÇK: 164a.

233 Fussilet 41/37.

234 MK: İhyâ.

235 AK, KK: Sâbika-i.

236 AK, KK: - Ve.

237 AK: - Ebedî.

238 KK: 25b.

239 MK: Eder.

240 el-En'âm 6/79.

241 MK: Feyz-i.

242 el-Fecr 89/27-30.

243 MK: - Hâzîre-i.

244 AK: 105a.

245 MK: - Ve.

246 MK: + Ve.

247 MK: Ezel-i.

248 Kaf 50/22.

249 en-Necm 53/17.

‘âşık-ı üftâde vehle-i ûlâda velehe düşüp kıyâs eder ki kavş ele girdi. Belki ceres²⁵⁰ u²⁵¹ nâķūs çalındı. Hemân çâre perde-i nâmûsu yırtıp bir gûne dahi ğamhare olur ki²⁵² bu²⁵³ ‘âlem halkı onu dîvâne sanırlar.²⁵⁴ Zîrâ ol vech-i kerîm zât-ı Raķîm üzre sâyebân olmuş ef’âl-i hüsnâ ve şîfât-ı ‘ulyâ perdeleri ħucub-i²⁵⁵ nûrâniyyelerine²⁵⁶ düşüp mâ-verâ-yı estâr-ı nûrâniyyeden ol ħuceste zâtın cemâl-i bâ-kemâline bin cân²⁵⁷ ile müştâķ [6b] ğâh nesîm-i şabâ ol zülf-i ‘anber âsâlarını perîşân eyledikçe çeşm-i ‘âşık ol gül-‘izâr ma’sûķa düşer²⁵⁸ oldukça mest-i medhûş ve ğâh şa’sa’a-i pertev-i nûr-i cemâli şu’lesiyile cihât-ı sitteden çeşm-i ğûş olup bu ħâle ħayretle ve bu maķâm-ı dehşette nice ezmine âh-ı sûznâklar çekip, “Âyâ derdime²⁵⁹ dermân ve vuşlata eyyâm bulunur²⁶⁰ mu?” “الَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ” [İçinizde akli başında bir adam yok mu!]²⁶¹ deyü her yola²⁶² yüz sürüp ve her türlü âvâzeye²⁶³ âĝâz²⁶⁴ eder iken yine tederîc ile derece derece ve ķademe ķademe ef’âl ve²⁶⁵ şîfâtı geçip ol zât cihân-ı mir’âta taķarrub kesb eyledikçe şedâ-yı²⁶⁶ “فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ” [Şüphesiz ben yakınlım, bana dua ettiğinde duacının isteĝine karşılık veririm]²⁶⁷ ĝûş-i²⁶⁸ hûşuna²⁶⁹ tuş oldukça zevķine zevķ ve şevķine şevķ bahş ederek²⁷⁰ nâĝâh ĝün gibi sâbıķa-i merĥamet u kerem kâni dest-res olup ol ‘âşık-ı âvâreye ve ol şâdık-ı ğamĥareye ol cemâl-i bîçûn-i²⁷¹ ‘âlî ve ol evĥâm u ukûl²⁷² derkinden müte’âlî ol zât-ı Bârî

250 ÇK: - Ceres.

251 ÇK: - U.

252 ÇK, KK: - Hemân çâre perde-i nâmûsu yırtıp bir gûne dahi ğamĥâne olur ki.

253 KK: İşbu.

254 MH: Belki ‘âlem-i ħalk zann eder ki dîvânedir.

255 MK: Muĥabbet-i.

256 ÇK: 164b.

257 KK: 26a.

258 ÇK: Düşvar.

259 MK: + Ve.

260 AK: Bulur.

261 Hûd 78/11.

262 MK, ÇK, KK: Yüze.

263 MK, KK: Âĝâzeye.

264 MK, ÇK: Âĝâze.

265 AK, KK: - Ve.

266 MK: - Şedâ-yı.

267 el-Bakara 2/186.

268 MK: ĝuşuna

269 MK, ÇK: - Hevesine.

270 MK: Eder ki.

271 MK: - Bîçûn-i.

272 MK: - U ‘ukûl.

esmâ u şifâtтан 'ârî hüveydâ oldukta bî-çâre gâh²⁷³ mest-i hârâb ve tenevvür-i gayret-i Bârî'de kebab olup²⁷⁴ ateşlere yanar ve gâh bi-lâ-ğadeh şarâb-ı şâf-nâb nûş edip yanmış ciğeri kanar. Şifâ-yı şadr arar iken şifâyı şadrında bulur. Gecesi kadir, yevmi 'îd, 'ömrü yevmen fe-yevmen mezîd²⁷⁵ olur. Lâkin maķâm-ı hayret ve menzil-i dehşet olmağın cânı ve teni ve cemî'-i erkânı ateşlere düşer²⁷⁶ ve maķfil-i cem'u'l-cem' olmak²⁷⁷ hasebiyle²⁷⁸ halk ile²⁷⁹ Haķķı fark edemez, hayrân u ser-gerdân kalır. Yine bir sırr-ı gayb-ı İlâhî ecelden bu maķâmдан²⁸⁰ 'ubûr iktizâ eder. Şûreten²⁸¹ nuzûl²⁸² [7a] ma'nen 'urûc olup tecellî-i şifâta düşer. Zât ma'a's-şifât Haķķı müşâhede eder. Zevk u şafâsı fevka'l-gâye olur. Sanki maķâm-ı tecellî-i zâtta maķbûbunu 'uryân bulmuş idi. Bu maķâm şifât maa'z-zâtta maķbûbunu elbise-i fâhîra ile müzeyyen görmüş gibi olur. Ve²⁸³ yine²⁸⁴ 'inâyet-i ezeliyye erişip ol şâdıķı²⁸⁵ esmâül-hüsnâ tecellisine indirir. Bu dahi şûreten nuzûl ma'nen 'urûcdur. Bu def'a ol zât-ı Bârî'yi ma'a's-şifâti'l-'ulyâ ve'l-esmâi'l-hüsnâ müşâhede edip²⁸⁶ 'irfânına 'irfân u şafâsına şafâ zamm olunur.²⁸⁷ Sanki maķbûbunu elbise-i fâhîre²⁸⁸ ve ism-i resmiyle görmüş olur. Ve yine 'avn-ı Rabbânî ile²⁸⁹ ol devletli 'aşıkını rûtbe-i ef'âl-i müte'âliye indirir. Bu dahi şûreten nuzûl ve ma'nen 'urûcdur. Hemân zât-ı Mevlâ'yı maa's-şifâti'l-'ulyâ ve'l-esmâi'l-hüsnâ ve'l-ef'âli'l-üşnâ müşâhede edip yine²⁹⁰ zevk u 'irfân-ı mâ-lâ nihâye müzdâd olur.²⁹¹ Keenehu maķbûbunu elbise-i fâhîre ve esmâül-hüsnâ ile fazl u 'adâlet üzre hükmu u²⁹² hükûmetini görür. Ve yine te'yîd-i²⁹³ Şamedânî

273 MK: - Derkinden müte'âlâ ol zât-ı Bârî esmâ ve şifâtтан 'ârî hüveydâ oldukta bî-çâre gâh.

274 KK: 26b.

275 ÇK: 165a.

276 MK: Düş.

277 MK: Olmakla.

278 MK: Hasebiyle.

279 AK: 105b.

280 MK: Maķâmları.

281 MK: Şûret.

282 MK: Münzel. / AK: Nüzl.

283 MK: - Ve.

284 MK: - Yine.

285 MK: Şafâ ânı.

286 MK: - Edip.

287 MK: Olunup.

288 KK: 27a.

289 ÇK, KK: - İle.

290 MK: - Yine.

291 MK: Olup.

292 MK: - U.

293 ÇK: 165b.

ol sa'âdetli kulunu önüne indirir. Yine²⁹⁴ şüreten nüzul ma'nen 'urûcdur. İcmâli taqdîri üzredir. Zîrâ tafşîli dahi ziyâdedir. Ehline ma'lûmdur²⁹⁵ ve mi'râcın müntehâsıdır. Bu arada merâtib-i insâniyye ve İlâhiyye nihâyet bulur. Yine zevk u 'irfânı mâ-lâ-nihâyet müzdâd olur.²⁹⁶ Sanki maḥbûbunun elbise-i fâhire ve esmâü'l-ḥüsna ile ḥükûmet eylediği bî-nihâye²⁹⁷ 'avâlimi ve cümle 'avâlimin [7b] yed-i kudretinde müsahḥar 'abd-i memlûkü olduğunu müşâhede eder.

İmdi! Bu zât-ı ekber-i kibrit-i aḥmerin ḳalbi tamam-ı 'arşu'llah olup "الرَّحْمَانُ" عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى [Rahmân arşa hükümran olmuştur.]²⁹⁸ âyet-i kerîmesinin sırrına bi'l-ḥilâfe maḫhar-ı tâmm olup bu zât-ı²⁹⁹ ḥuceste³⁰⁰ şîfâtın rütbe-i imkâniyyede müşâhedeleri olmayan maḳâm kalmaz. Lâkin mertebe-i vâcibi'l-vücûtta istivâ-i vucûbiyyelerin yine kendi³⁰¹ vâcibu'l-vücûd bilir, "لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ" [Oları Allah'tan başkası bilmez.]³⁰²

İmdi! Benim 'azîzim. Bu risâlecik³⁰³ cenâb-ı şerîfe ve sâir aḫbâb-ı ehl-i vefâya ḫaḳîr-i pür-³⁰⁴ taḳşîrden³⁰⁵ yâdigâr olsun. Ḳuşûr u küsûrların 'ayn-ı 'inâyet ile pûşîde kılsınlar, ki 'ayn-ı noḳşânım benim çoktur.³⁰⁶ Benim azîzim, mes'ûlünüz olan mes'ele-i gâmize 'avn-ı Rabbâni ile bu risâle-i ḳaşîrede³⁰⁷ meḫûl kalmamıştır. Çeşm-i başîretle nazar olunsun.³⁰⁸

والمأمول الدعاء من عطاء الله تبارك وتعالى، إذا وجدتم الرجاء إلى خادم نعال الفقراء.

Şeyḫ Ḥâmid-i Bî-Nevâ

تم سنة ٩١٢١. قلمه السيد حسن بن مصنف هذا الكتاب.

[1219 (m. 1804-05) yılında kitabın musannifinin oğlu Seyyid Hasan tarafından istinsâh edilmiştir.

294 MK, ÇK: - Yine.

295 MK, KK: - İcmâl-i taqdîri üzredir. Zîrâ tafşîli dahi ziyâdedir. Ehline ma'lûmdur.

296 MK: Olup.

297 MK: - Bî-nihâye.

298 Tâhâ 5/20.

299 MK: - Zât-ı.

300 KK: 27b.

301 AK, ÇK, KK: - Yine.

302 el-En'âm 6/59.

303 MK: Risâle.

304 AK: - Pür.

305 AK: 106a.

306 ÇK: Noḳşânım.

307 MK: Risâlede.

308 MK: Oluna.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Ahtal, Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs b. Salt el-. Şî'rü'l-Ahtal. Ed. Rivaye Ebû Cafer Muhammed b. Habib. 3. Baskı. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1996.
- Ak, Suat. Çıktım Erik Dalına: *Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Üç Şerhi*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- Askeri, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl. *el-Vücuḥ ve'n-nezair*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekafe ed-Diniyye, 2007.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli* Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı, 2008.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. *Tefsirü'l-Begavî*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Daru İhya-i't-Türasi'l-'Arabi, 1420.
- Cevheri, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihah tacü'l-luga ve Sihahi'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafur Attar. Beyrut: Daru'l-İlm, 1987.
- Develioğlu, Ferit. *Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2013.
- Ensârî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed. *Tabakâtu'l-Muhaddisîn*. thk. Abdülğafur Hüseyin. 2/214. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1412.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen "Kırımı" Nisbeli Müfessirler ve Eserleri: Bir Literatür İncelemesi". *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (2019), 357-395.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferahidi. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzumi & İbrahim es-Samerrai. Daru Mektebetü'l-Hilal, y.y.
- Hâmid ibn es-Seyyid Ahmed. *Mirkâtü'l-ma'rife*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0296/02.
- Herevi, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi el-Ezheri. *Tehzibü'l-Luga*. thk. Muhammed İvaz. Beyrut: Daru İhya-i't-Türasi'l-'Arabi, 2001.
- Ibnu'l-Cevzi, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevazir fi ilmi'l-vücuḥ ve'n-nezair*. thk. Muhammed Abdülkerim Kâzım er-Râzî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzi Münir Ba'lebekî. Beyrut: Daru'l-'ilm li'l-Melayîn, 1987.

- İbn Faris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ. *Mücmelü'l-luga*. thk. Abdülmuhsin Sultan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.
- Kırmî, Hâmid b. Ahmed. *er-Rahmân ale'l-arş isteavâ* Âyetinin *Tefsîri*. İstanbul: Atatürk Kitaplığı, 1226.
- Kırmî, Hâmid b. Seyyid Ahmed. *Tefsîru Âyet-i «er-Rahmânu ale'l-arşî'steavâ*. Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 9223/2.
- Kırmî, Şeyh Hâmid. *Risâletü tefsîri er-Rahmânu al'l-arşî isteav*. Ankara: Milli Kütüphane, 2196.
- Kırmî, Şeyh Hâmid. Şeyh Hâmid *Kırmî'nin Nutukları Manzûm*. Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-3.
- Kırmî, Şeyh Hâmid. *Tefsîru âyet-i «er-Rahmân ale'l-arşî'steavâ»*. Ankara: Milli Kütüphane, 2196.
- Kırmî, Şeyh Seyyid Hâmid. Çıktım Erik Dalına Şerhi. Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-2.
- Kırmî, Şeyh Seyyid Hâmid. *er-Rahmânu ale'l-arşîs-teva tasavvufiyen*. Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490-1.
- Kırmî, Şeyh Seyyid Hâmid. *Risâle fi hakkî'z-zikir*. Konya: Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi, 14490.
- Kuşeyri, Ebü'l-Kâsım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin. *Letaifü'l-işarat*. thk. İbrâhim Besyuni. 3. Baskı. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Ammetü li'l-Kitab, y.y.
- Makdisî, İbn-i Kudâme. *Zemmu't-te'vil*. thk. Bedr b. Abdullah. 1/13. Kuveyt: ed-Dârü's-Selefiyye, 1406.
- Mâtürîdî, Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî. *Te'vilatu ehli's-sünne*. thk. Mecdi Bâsellûm. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Nesefî, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medârikü't-tenzil ve hakai-kü't-te'vil*. thk. Yusuf Ali Büdeyvi. Beyrut: Daru'l-Kelime't-Tayyip, 1998.
- Râzi, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrüddîn. *Mefatihü'l-gayb*. 3. Baskı. Beyrut: Daru İhya-i't-Türasi'l-'Arabi, 1420.
- Sa'lebi, Ebü İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim en-Nisaburi es-. *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*. Thk. İmam Ebü Muhammed b. Aşûr. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 2002.

- Sevim, Emine. *Yunus Emre Şerhleri; Çıktım Erik Dalına*. Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1991.
- Sirhindî, İmâm-ı Rabbânî. *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*. nşr. Molla Hasan Zâreî, Muhammed Eyyüb Gencî. Tahran: 1425.
- Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Daru Hecr, 2001.
- Tâhir, Bursalı Mehmed. *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kıyım Müellifleri*. nşr. Mehmet Sarı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Tatçı, Mustafa. "Yunus Emre Şerhleri". *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*. İstanbul: İBB Kültür Müdürlüğü Yayınları, 2010, 122-26.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasen b. Alî. *et-Tibyân fi tefsiri'l-Kur'ân*. thk. ve tsh. Ahmed Habîb Kasîr el-Amilî. Kum: Süleymanzade Matbaası, 1388.
- Uludağ, Süleyman. "Nefis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. 32/527-528.
- Vassâf, Osmânzâde Hüseyin. *Sefine-i Evliyâ*. nşr. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Yağcıoğlu, Songül Aydın. "Yunus Emre'nin Bir Şiiri ve İsmâil Hakkı Bursevî'nin Şerhi". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 55/55 (2016), 77-90.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Zebidi, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Dâru'l-Hidaye, y.y.

